

TEŞRİİ MASUNİYET MESELESİ

(Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun 17inci maddesi üzerinde etüd)

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil
Hukuk Fakültesi Dekanı

GİRİŞ

1) — Teşriî masuniyetin tarifi ve tarihçesi: 2) — İki kaidesi ve iki şekli: 3) — Hukuki mahiyeti.

1) — **Tarif ve tarihçe** — Teşriî masuniyet, Mebuslara geniş bir fikir ve söz hürriyeti temin etme ve onları gerek Hükümetçe ve gerek eşhas tarafından yapılacak bazı cezaî takibata karşı koruma maksadile tesis olunan kanunî bir himaye sistemidir.

Bu sistem İngilterede doğmuş ve İngiliz parlamantarizminin esaslarından birini teşkil etmiştir. 1688 tarihli bir kanun (Bill des droits) ile Parlamento azası hakkında şu kaide konulmuştur: «Parlamento azasının Parlamentodaki söz ve müzakere hürriyeti asla tecavüze uğrayamaz, Parlamentodan başka hiçbir yerde, bir mahkemede bahis mevzuu edilemez.» Bu kaide ile Parlamento, kendi azasının yegâne mahkemesi oluyordu.

Sistem on sekizinci asır sonlarında Fransaya geçmiş ve 23/Haziran/1789 da çıkarılan bir kararname ile Fransız Millî Meclisi kaideyi genişleterek şu şekle koymuştur: «Mebuslardan her birinin şahsı tecavülden masundur. Bir mebusu *Etats généraux* da verdiği reyden, izhar ettiği fikirden, yaptığı beyanattan ve tekliften dolayı, halihazır devrenin gerek içinde ve gerek sonunda; takip, taharri, tevkif veya hapis etmeğe veya ettirmeğe cür'et eden kimse, heyet mahkeme, komisyon millet hainidir ve cinayete müttehemdir.» Görülüyor ki, İngiliz kaidesi sırf Parlamentodaki söz ve müzakere

hürriyetini istihdaf ettiği halde, Fransız kararnamesi, aynı hürriyeti esas almakla beraber, kaideyi genişletmiş ve masuniyeti Mebusların şahsına da teşmil etmiştir. Bununla beraber; bu ilk kararname masuniyeti, Parlamento hayat ve faaliyetine ait bir kaide olarak almamış, yalnız diğer iki sınıf Mebuslardan ayrılarak kendi başlarına toplanan ve «Millî Meclis» unvanını alan Tiers état azasını himaye etmek istemiştir.

Fransada sistemi kaideleştiren ve Mebusların masuniyetine bir esas teşkilât prensibi mahiyeti veren, 1791 Teşkilât Kanununun 7 nci maddesi olmuştur. Bu maddeye göre: «*Millet Mümessilleri tecavüzden masundur. Mümessillik vazifelerini ifa sırasında yaptıklarından, yazdıklarından ve söylediklerinden dolayı Millet Mümessilleri hiçbir zaman takip, itham ve muhakeme olunamaz.*» Bundan sonraki Teşkilât Kanunlarında (1) aynı kaide az çok farklarla tekrar edilmiş (2) ve nihayet 16/Temmuz/1875 Teşkilât Kanunu ile Fransada teşriî masuniyet şu şekli almıştır: Ayan ve Mebusandan «*birinin hiçbir azası vazifesini ifa zımında verdiği reylerden ve izhar ettiği fikirlerden dolayı takip ve taharrî olunamaz.*» (Madde 13) Ayan ve Mebusandan «*birinin hiç bir azası içtimain devamı esnasında, Meclisin müsaadesi olmaksızın, cinayet ve cünha ile itham edilerek takip ve tevkif olunamaz. Meşhud cürüm hali bundan müstesnadır.*» (Madde: 14).

Fransız kanalı ile Avrupa memleketlerine yayılan masuniyet müessesesi Türkiyemize 1876 Kanunu Esasisi ile girmiştir. Bu kanunun 47 nci maddesine göre: «*Meclis azası rey ve mütalâa beyanında muhtar olarak bunlardan hiçbiri bir günâ vaadü vaid ve talimat kaydı altında bulunamaz ve gerek verdiği reylerden ve gerek Meclisin müzakertî esnasında beyan ettiği mütalâalardan dolayı bir veçhile itham olunamaz, meğer ki Meclisin nizamnamei dahilisi hilâfında hareket etmiş ola, bu takdirde nizamnamei mezkûr hükmünce muamele görür.*» 79 uncu maddesine göre de: «*Heyeti Mebusanın müddeti içtimaiyesinde azadan hiç biri heyet tarafından ithama sebebi kâfi bulunduğuna ekseriyetle karar verilmedikçe veyahut bir cünha veya cinayet icra ederken veya icrayı müteakip tutulmadıkça tevkif ve muhakeme olunamaz.*»

(*) Bu makalemizdeki mebus kelimesi sehven majüskül tertip edilmiştir.

(1) — Sene III, Mad. : 110 — Sene VIII, Mad. : 69-1848, Mad. : 36.

(2) — Bakınız: Duguit, traité, Cild IV, Sah. 206-207.

İlk Büyük Millet Meclisi tarafından 1921 de çarçabuk yapılmış olan «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» nda teşriî masuniyete dair bir hüküm mevcut olmamasına mukabil, bugün meri olan 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz müesseseyi hayli genişletmek suretile yeniden tesis etmiştir. Bu kanunun 17 nci maddesine göre : «Hiç bir Mebus Meclis dahilindeki rey ve mütalâasından ve beyanatından ve Meclisteki rey ve mütalâasının Meclis haricinde irad ve izharından dolayı mes'ul değildir.

Gerek intihabından evvel ve gerek sonra aleyhine cürüm isnat olunan bir Mebusun maznunen isticvabı veya tevkifi veyahut muhakemesinin icrası heyeti umumiyenin kararına menuttur. Cınâi cürmü meşhud bundan müstesnadır. Ancak bu takdirde makama âidi, Meclisi derhal haberdar etmekle mükelleftir.

Bir Mebusun intihabından evvel veya sonra aleyhine sadır olmuş cezaî bir hükümün infazı Mebusluk müddetinin hitamına kadar tâlik olunur. Mebusluk müddeti esnasında müruru zaman cereyan etmez.»

Bu maddenin şöyle sathice okunmasından bile anlaşılacağı üzere, bugünkü Teşkilât Kanunumuz teşriî masuniyete İngiliz ve Fransız sistemlerle Kanunu Esasi sisteminde mevcut olmayan orijinal bir genişlik vermiştir.

Hülâsa, Parlamantarizmin fecrinde İngilterede doğan teşriî masuniyet müessesesi, on dokuzuncu asırda, parlemanter rejim taammüm edince, diğer memleketlere de geçmiş ve bütün on dokuz ve yirminci asırlarda yapılan Teşkilât Kanunlarında az çok farklarla tekrar edilmiştir.

2) — Teşriî masuniyetin iki kaidesi ve iki şekli : Muhtelif memleketlerin Teşkilât Kanunları arasındaki mukayeseli etüdden çıkan neticeye göre, teşriî masuniyet tâbirile ifade olunan himaye sistemi bugün iki kaideli bir sistem teşkil etmektedir :

Kaide I : *Mebus Mecliste vazifesi başında mes'ul değildir.*

Kaide II : *Mebus Meclis dışında herkes gibi mes'uldür. Ancak Mebusun mes'uliyeti, bazı kayıt ve şartlar altında tecil olunur.*

Bunlardan birinci kaidenin ifade ettiği himayeye, umumî ve daimî bir mes'uliyetsizlik mânasına, «mutlak masuniyet»; ikinci kaidenin tazammun ettiği himayeye de, mes'uliyetin başka bir zamana tâliki ve tecili mânasına, «muvakkat masuniyet» denir.

Mutlak olsun, muvakkat olsun bu iki nevi masuniyet hukukî

mahiyet bakımından aynıdır. Fakat her ikisinin istinat ettiği mantık, istihdaf ettiği gaye ile şümûl sahaları ve hukukî neticeleri farklıdır. Evvelâ birleştikleri noktayı, sonra da farklarını ve hususiyetlerini görelim.

∴

3 — Teşriî masuniyetin hukukî mahiyeti: — İster mutlak bir mes'uliyetsizlik, ister mes'uliyetin muvakkat bir zaman için tâliki şeklinde olsun; masuniyet mebus için şahsî bir imtiyaz değildir. Bu noktada yerli ve yabancı bütün fikirler mütefikdir. Filhakika «Mebuslara masuniyet vermekten maksat, hukuku teşriiyelerine hâlel gelmemektedir. Muhtelif memleketlerde Mebusan Meclisleri teşekkül etmeğe başladığı zaman, Mebusların vazifesi teşriiyelerini ifa ettikleri sırada başlarında bulunan müstebit Hükümetlerin vazifelerini ifadan men' için Mebuslar hakkında takibatı kanuniye, hapis ve tevkifi esbabına tevessül ettikleri görüldüğü içindir ki, Hukuku Esasiye de masuniyeti teşriiye mes'elesi ihdas edilmiştir.» (3).

Gerçi teşriî masuniyetler «Parlamento azasına tanınmış bir takım imtiyazlar gibi görünmekte ise de, hakikatte, bunların asla imtiyaz mahiyeti yoktur. Bu masuniyetlerin hedefi Meclisin istiklâlini ve serbestçe faaliyet icra etmesini temindir; bunlar Mebusun hususî ve (şahsî) menfaati için değil, âmmenin menfaati için tesis olunmuştur.» (4).

Mebusu himayeden maksat «ve gaye, Mebusa şahsî bir imtiyaz vermek değildir. Mebusun, Milletın haklarını kendi kanaati dairesinde tam bir surette koruması için geniş fırsat vermek ve fikirlerinden dolayı takibata uğramasının önüne geçmektir.» (5).

(3) — Gaziantep Mebusu Ali Cenani, ikinci Büyük Millet Meclisi zabıtları, ikinci içtima senesi, VII, içtima XIII, 16/Mart/1340, sahife, 554.

(4) — Esmein, Eléments de droit constitutionnel, éd. 8 t. II, P. 418.

Aynı fikir üzerine bakınız: L. Duguit, Traité de droit constitutionnel, II. t. IV. P. 213 — Josephe — Barthélemy et Duez, Traité de droit constitutionnel, éd. 1933, P. 564 565 — Profesör Tahir Taner, Ceza Hukuku Dersleri, sah. 192 Asistan — Mehmet Ali Aybar, Teşriî masuniyet, Arkadaş Matbaası, 1937.

(5) — Ahmet Emin Yalman, Vatan Gazetesi (5/I/1941) Baş yazı.

Hülâsa, efkâr şu noktada birleşiyor ki; masuniyet Mebus için bir imtiyaz değildir; bir haktır. Kelime oyunu yapıyoruz sanılmasın, imtiyaz ile hak arasında şu fark vardır: İmtiyaz, bir vazifeye tekabül etmeyen müstesna bir vaziyet ve menfaat teşkil eder. Hak yahut salâhiyet ise, bir vazifenin ifası için sahibine kanunen tanınmış bir imkân ve müsaade demektir. Ve bu müsaadenin hududunu, tekabül ettiği vazifenin vüs'at ve ehemmiyeti tayin eder. Şu halde, tekabül ettiği vazife ve faaliyetin makul ve normal hududunu aşan bir müsaade, bir imtiyaz şeklini alabilir.

Masuniyet Mebus için bir hak yahut salâhiyettir, yani Millet Vekilliği vazife ve faaliyetlerinin ifası için lâzım bir müsaade ve imkândır. Ve zannedildiği gibi Demokrasinin müsavat esasına aykırı değildir. Çünkü, Demokraside müsavat kanun önünde müsavattır ki, vatandaşlardan her birinin vazife ve faaliyetleri arasındaki ehemmiyet ve vüs'at farkından tabiatile neş'et eden ve vazifenin ifası için lâzım olan hak ve müsaade fikrini nefyetmez, bilâkis istilzam eder. Büyük vazifeye büyük müsaade, müsavattır. Büyük vazifeye dar bir müsaade, müsavatsızlıktır. Demokrasilerin can noktasını teşkil eden müsavattı, mutlak ve tesviyeci bir beraberlik mânasına almak yanlış ve tehlikelidir.

Hukukî mahiyette birleşen iki nevi masuniyet, bir noktada daha birleşmektedir: Bunların her ikisi de âmme nizamı kaidesindedir. Çünkü, her ikisi de şahsa bağlı imtiyaz değil, vazifeden doğan ve Meclis hesabına ve menfaatine tesis olunan fonctionnel bir salâhiyettir. Şu halde aleyhine cürüm isnat olunan bir Mebus, kendisine kanunun verdiği masuniyet hakkını kabulden imtina edemez, ve «Masuniyetin kaldırılması için bir Mebusun kendi talebi kâfi gelemez.» (6).

I

MUTLAK MASUNİYET

(Kaide: Mebus Mecliste vazifesi başında mes'ul değildir.)

I) — Mutlak masuniyet kaidesinin gayesi ve istinat ettiği mantık; II) — Mes'uliyetsizliğin şumulü: 1) — Mebusun Mebusluk vazifesine bağlanan fülleri; 2) — Mebusun Meclis dahilinde ve fakat

(6) — Meclis dahili nizamnamesi, madde: 181.

Mebusluk vazifesine bağlanmayan fiilleri; 3) — Mebusun reyine ve mütalâasına inzımam eden memnu fiilleri; 4) — Gazetecilerin mes'uliyeti; 5) — Mebusun Meclis dışındaki sözleri ve yazıları.

I — Kaidenin gayesi ve istinat ettiği mantık: Mutlak masuniyet kaidesinin hedefi, Mebusa Mecliste reyini kullanmakta, fikrini ve mütalâasını beyan etmekte tam bir emniyet ve istiklâl vermektir. Niçin? Mebusa böyle müstesna bir salâhiyet neden veriliyor? Teşkilâtı Esasiye Kanununun 69 uncu maddesi ile vatandaşlara müsavı olarak fikir ve söz hürriyeti verilmiş ve bu hürriyet aynı kanunun 71 inci maddesi mucibince, âmme selâmeti noktasından hareket eden, kanunlarla hudutlanmış değil midir? Mebuslara, şu umumî ve müşterek hukuku aşmak üzere bir takım masuniyetler tanımanın; Mebusluk vazife ve faaliyeti için hususî ve istisnaî bir himaye sistemi ihdas etmenin hikmeti nedir? Bir mebusun da her vatandaş gibi düşünce ve söyleme hürriyeti vardır. Bu hürriyeti, kanunların herkes hakkında müsavi bir surette tayin ettiği hudutlar haricinde kullandığı farzolunan bir Mebus, neden herkesten başka bir muameleye mazhar oluyor?

Bu suale cevap vermek, ilk vehlede, güç gibi görünüyor. Nitekim diktatörlük rejimlerinde, her çeşidile, teşriî masuniyete müdafaası kabil olmayan bir takım imtiyazlar ve devrini yaşamış tarihi bir müessese nazarile bakılmaktadır. Bu rejimlerce «teşriî masuniyet Teşkilâtı Esasiye dışında hattâ kanunlar ve ahlâkiyat dışında imtiyazlı bir zümre yaratmıştır.» (7).

Fakat, dikkat edilirse, sualin cevabı güç değildir, ve bu masuniyetlerin, hususile Mebusun Mecliste vazifesi başındaki mes'uliyetsizliğin, müdafaası ve meşruiyeti gayesinde mündemiçtir. Teşriî masuniyet gayesine tahsis edildiği takdirde Millet Vekilliği vazife ve salâhiyetinin zarurî bir lâzimesi halini alır. Hattâ Millî Hâkimiyet rejimlerinin temel taşı teşkil eder. (8) Bundan dolayıdır ki, Millî Hâkimiyet rejimine düşman olan Diktatörler, aynı zamanda söz ve yazı hürriyetlerine de düşmandır. Çünkü bu hürriyetler — ki teşriî masuniyet bunların en yüksek ve en mutlak bir ifadesidir — Diktatöriyal rejimlerin amansız hasmıdır. Bu rejimler kuvvetlerini ve devam imkânlarını demagojilerden yani sistemleştirilmiş ve Hükû-

(7) — Mareşal Pilsudski, J. Barthélemy'den nakil, *Traité de droit constitutionnel*. Sah. 564.

(8) — Esas Teşkilât H. derslerimizin klâsik demokrasi bahsine bakınız.

met damgasile resmileştirilmiş yalanlardan; millet ve memleket selâmeti perdesi arkasından şahıs ve klik menfaatleri takip eden propagandalardan alır. Söz ve yazı hürriyeti ise demagoji bulutları arkasından hakikat güneşi parlatan kuvvettir.

Teşriî masuniyet, elbette Milli Hâkimiyet rejimlerinin temel taşıdır. Çünkü bu rejimlerin mantığında Mebuslar Meclisi, millî câmianın doğrudan doğruya mümessilidir. Mebuslar Meclisinin müzakere ve münakaşalarında sanki bütün bir Millet, Mebuslarının kafasile düşünüyor ve ağızile konuşuyordur. Gerçi her Mebus, elini vicdanına koyarak, kendi efkâr ve kanaatleri dairesinde rey ve mütalâa beyan edecektir. Fakat bu efkâr ve kanaatlerin ilham kaynağı millî câmianın emniyet ve selâmeti maksadı olacaktır.

Mebus düşüncecek, görececek ve söyleyecektir. Fütursuz ve endişesizce söyleyecek, mes'uliyet kaygusuna, takip ve tevkif edilme korkusuna kapılmadan söyleyecektir. En namuslu ve en şerefli bir vatandaş sıfatıyla; ferâgatle ve yüksek bir ahlâkî ve medenî cesaretle söyleyecektir. Gerçi memleketin iyiliği hakkındaki düşüncelerini ve kanaatlerini söylemek ve bu uğurda mücadele etmek her vatandaş için bir haktır; fakat Mebus için en yüksek ve en kudsi bir vatanî ve insanî vazifedir. Çünkü Mebus Meclise görmek ve söylemek için gelmiştir. Söz ve yazı hürriyeti her vatandaş için bir hakkın istimalidir; fakat Mebus için millî ve vatanî bir vazifenin ifasıdır. Mecliste efkâr ve kanaatlerini söyleyen bir Mebus, her hangi bir vatandaş gibi, sadece bir hak istimal etmiyor; fakat millî câmia hesabına omuzlarında taşıdığı ağır ve şerefli bir vazifenin ve fonction'un icabını yerine getiriyor. İşte, Mebusun Meclisteki söz hürriyeti Mebusluk vazife ve salâhiyetinin mantıkî bir neticesi olduğu; bu hürriyet sadece bir hakkın istimali mahiyetinde olmayıp, bir millî ve vatanî vazifenin ifası için yegâne şart ve imkân teşkil ettiği içindir ki mutlak ve şamil bir masuniyet şeklini almakta ve müşterek hukuk fevkinde bir himayeye mazhar olmaktadır.

II — Mesuliyetsizliğin şümulü : 1) — *Mebusluk vazifesine bağlanan fiiller :* Bu kabil fiillerinden dolayı Mebus mutlak surette gayri mes'uldür. Bu fiiller nelerdir? Bu noktada Teşkilât Kanununun 17 nci maddesinin ilk fıkrası şu kriteriyomu koyuyor: «Hiç bir Mebus Meclis dahilindeki rey ve mütalâasından ve beyanatından dolayı mes'ul değildir.» Şu halde, mes'uliyetsizliği icabeden fiiller mahal ve mahiyet itibarıyla tahsis edilmiştir. O suretle ki, evvelâ, fiilin Meclis dahilinde vukuu, saniyen de rey, mütalâa ve beyanat kabilinden bir fiil olması şarttır.

«Meclis dahilinde» tâbirini, Meclisin Mebusluk vazifesini ifaya mahsus olan yerleri manâsına almak lâzım gelir. Bu yerler ise Meclis kürsüsü, müzakere salonu, Encümenler, sureti mahsusada teşkil olunacak daimî veya muvakkat komisyonlardır.

Fıkırada rey, mütalâa ve beyanat mutlak olarak zikredildiğine göre, bunlar şifahen ve tahriren olabileceği gibi tahrir veya rapor yahut şikâyet şekillerinde de olabilir.

2) — **Mebusun Mebusluk vazifesine bağlanmayan fiilleri:** 17 nci maddenin ilk fıkrasında ademi mes'uliyet hükmünün mahal ve mahiyet itibarile tahsisinden çıkan mânaya göre; Mebus:

a) — Meclis haricindeki fiillerinden, söz ve yazılarından,

b) — Meclis dahilinde ve fakat Mebusluk vazifesini ifadan ibaret olmayan fiillerinden mes'uldür. Başka bir ifade ile, Mebusun Millet Vekilliğine bağlanmayan fiilleri, Meclis dahilinde işlenmiş olsalar bile, mes'uliyet kaidesine tâbidirler. Binaenaleyh, bir Mebus Meclis dahilinde, meselâ korîçorda, istirahat salonunda, hattâ müzakere salonunda ve Encümen odasında birini tehdid veya tahkir ederse, bu fiilinden dolayı mes'uliyetsizlik mevzuubahs olmaz. Çünkü bu türlü bir fiil ne rey, ne mütalâa ve ne beyanat kabilinden değildir. Ceza Kanununun şümûlüne giren alelâde bir suçtur. Mes'uliyetsizlik Mebusun Meclis dahilinde işlediği her hangi bir suç fiiline değil; ancak verdiği reye, yaptığı beyanata şamildir.

3) — **Mebusun reyine ve mütalâasına munzam surette vâki olan memnu fiilleri:** Mebus Mecliste verdiği reyden, serdettiği mütalâadan ve yaptığı beyanattan dolayı mes'ul değildir. Fakat, reye ve mütalâaya munzam surette vâki olan ve haddi zatında suç teşkil eden fiilinden, meselâ, irtikâbından, suiistimalinden, gayri meşru' bir menfaat temini gibi bir hareketinden dolayı mes'uliyetsizlik yine mevzuubahs olmaz. Farzedelim ki: bir Mebus, Mecliste müzakere olunan bir imtiyaz mukavelesi hakkında lehde veya aleyhde rey vermek için bir menfaat vaadi veya rüşvet almış ve bu suretle satılmış bir rey kullanmıştır. Yahut farzedelim ki; bir Mebus bir gazetenin şöhret ve itibarını kırmak için rakip bir gazeteden rüşvet almak suretile Meclis kürsüsünde bu gazete aleyhinde şiddetli ithamlar tazammun eden beyanatta bulunmuştur. Bütün bu ihtimallerde, Mebus verdiği reyden ve yaptığı beyanattan dolayı değil; reye inzimam eden, yahut daha iyisi, rey ve beyanatın hakikî maksat ve saikini teşkil eden memnu' fiilden dolayı ve Teşkilât Kanununun 27 nci maddesi mucibince «Mebusluğu esnasında irtikâp töhmetile» müttehem ve mes'ul olacaktır. Ve bu Mebus hakkında

Ceza Kanununun ikinci ve üçüncü fasıllarındaki hükümler tatbik olunacaktır. Gerçi Ceza Kanununun bu fasıllarında Mebus zikrolunmuyor, memurlardan bahsolunuyor. Cezada kanun metni şart olduğundan bu fasıllar ahkâmının Mebuslara teşmil edilemeyeceği yolunda bir zan hasıl olmakta ise de; hakikatte bu fasıllar geniş bir tefsire tâbi tutulmak ve memurdan her hangi bir âmme hizmetile mükellef kimse anlaşılacak icap eder. Mebus da bir âmme hizmeti gören ve Devlet faaliyetine Mebus sıfatile iştirâk eden kimsedir (9).

4) — **Gazetecilerin mes'uliyeti:** Mebus Meclis kürsüsünde söylediği sözlerden, serdettiği mütalâalardan dolayı mes'ul değildir. Fakat acaba bu mütalâaları neşreden gazete sahibi de mes'ul değildir?

Gazetecinin maksadına bakarız: Eğer maksadı sırf Mecliste geçen müzakere ve münakaşayı neşretmekten ibaret ise, mes'ul olmaz. Yok eğer, gazetecinin maksadı kendi şahsî bir fikir ve kanaatini Mebusun Meclisteki beyanile maskeleyerek ve bu suretle Millet Kürsüsünün masuniyetine sığınmak ise mes'uldür. Gazetecinin maksat ve niyetini de Mebusun sözlerini nakledişi tarzından anlamak mümkündür.

İlave edelim ki, gazetecinin neşirden dolayı olan mes'uliyetsizliği maksatla mukayyet olduğu gibi zaman ile de mukayyet olmak lâzım gelir. Meclis müzakerelerinin normâl olarak neşri zamanı vardır ki, ekseriya müzakere gününün ferdasıdır. Aradan beş on gün geçtikten sonra, vaktile Mecliste müzakere esnasında cereyan etmiş olan bir münakaşayı yeni bir hâdise imiş gibi neşre kalkışan gazetecinin bu hareketi suiniyetine delil alınarak mes'uliyetine gidilebilir.

5) — **Mebusun Meclis dışındaki sözleri ve yazıları:** — Mebusun Meclis dahilinde, Mebusluk vazifesinin ifasından ibaret olan rey, mütalâa ve beyanatından dolayı bir veçhile mes'ul olmaması dünya Millet Meclislerince kabul olunmuş bir kaidedir. Fakat Mebusun Meclis dışında ve Mebusluk vazifesine bağlanmayan fiillerinden, sözlerinden ve yazılarından dolayı tamamen ve herkes gibi mes'ul olacağı da yine dünya Millet Meclislerince kaide olarak kabul edilmiştir.

Ancak, bizim Teşkilât Kanunumuz, Mebusun Meclis dışındaki sözlerini ve yazılarını bir şart ile, Meclisteki mütalâa ve beyanatının hariçte tekrarından ibaret kalmak şartile, mes'uliyetten istisna et-

(9) — Bakınız; Duguit, Traité, Cild IV, Sah. 208.

miştir. Filhakika, Teşkilât Kanununun 17 nci maddesinin ilk fıkrasına göre, Mebus Mecliste vazifesi başında mutlak surette gayri mes'ul olduğu gibi «Meclisteki rey ve mütalâasının ve beyanatının Meclis haricinde (meselâ Meclis koridorlarında, kahvede, kulüpte, bir toplantıda, bir konferasda, bir gazetede) irat ve izharından dolayı da mes'ul değildir.»

Başka memleketlerin Teşkilât Kanunlarında böyle bir kayıt yoktur. (10) Bereket versin ki, bahsi geçen 17 nci maddenin umumî heyette müzakeresi sırasında Encümen tarafından vâki olan ilk teklif kabul olunmamıştır.

Encümenin ilk teklifi kabul olunsaydı, Mebusun Meclis haricindeki söz ve mütalâasından dolayı olan mes'uliyetsizliği, şimdiki gibi kaideye bir istisna şeklini almayacak; ikinci bir kaide teşkil edecekti. Filhakika, ilk teklifte: «Hiç bir Mebus Meclis dahilinde ve haricindeki rey ve mütalâasından dolayı mes'ul olamaz.» deniliyor ve bu suretle Mebusa, yalnız Meclis dahilinde değil, Meclis dışında da mutlak bir söz ve yazı masuniyeti temin olunuyordu. Değimiz gibi, bu teklif kabul olunsaydı, bugün Türkiyede sözlerinden ve yazılarından aslâ mes'ul olmayan, hakikaten imtiyazlı bir zümre mevcut olacaktı. Bu acâyip teklifi yapan Encümen, kendi hazırladığı kanunun ve sistemin ruhunu teşkil eden müsavat esası ile; ferd ve zümre imtiyazlarının reddi fikrile tenakuza düştüğünün farkında değildi.

Bu noktai nazara bazı Mebuslar (11) derin bir vukuf ile itiraz etmiş ve Encümen teklifindeki mantıksızlığı göstermiştir. Teklife itiraz edenlere göre, Mebus Mecliste tamamen gayri mes'ul, haricte ise tamamen mes'ul olmalı idi. Bir hayli münakaşadan sonra, Mebuslardan Hakkı Tarık Us tarafından ileriye sürülen bir mütalâa ve takrir üzerinde mutabık kalınmıştır. Hakkı Tarık Us'un mütalâası şöyle idi: Mecliste «ne rey ve mütalâa beyan edersek onu haricte

(10) — Bakınız, meselâ : Fransa, madde: 13 — Belçika, madde: 44-45 — Romanya, madde: 54 — Yunanistan, madde: 56 — Çekoslovakya, madde: 23.

(11).— Bilhassa Merhum İzmir Mebusu Seyyit Bey ile Eskişehir Mebusu Aptullah Azmi Efendi itiraz etmişlerdir. Seyyit Bey merhum demıştır ki: «Birinci fıkranın birinci şikkında Mebus (Meclis dahilinde ve haricindeki rey ve mütalâasından mes'ul olamaz) deniliyor. Kavanini sairede böyle haricinde, dahilinde mes'ul olamaz diye bir kayıt yoktur.

aynen beyan etmekte salâhiyettar olmalıyız ve burada beyan olunan rey ve mütalâayı hariçte söylediğimiz takdirde mes'ul olmamalıyız... Bundan başka bir surette beyanı mütalâa edersek o zaman mes'ul olabiliriz...»

Bunu Encümen ilâve etmiştir... Meclis dahilinde, esnayı müzakerede bir Mebus her ne suretle olursa olsun, lehde ve aleyhde beyanı mütalâa etmek hakkını haizdir... ve mes'ul olmaz. Hattâ Meclis dahilinde kendi fikir ve reyini kabul ettirmek için, bütün Meclisin ekseriyetini kazanmak için, ekseriyetin hissiyatına müracaat ederek tahrikâtta bile bulunabilir. Kendi noktaî nazarını kabul ettirmek ister ve bu onun hakkıdır.. Esnayı müzakerede Mebuslardan sâdır olan fikirler, reyler, sözler hiçbir suretle mucibi mes'uliyet olmaz.

Meclis haricinde bir Mebus eline kalemi alır ve beyanı mütalâa ederse, bu ikiden hali değildir. Ya ilim ve fenne ait bir mes'ele hakkında ihtisas dairesinde yazı yazar ki bunda herkes müsavidir. Fakat eline kalemi alıp yazı yazan Mebus, halkı tahrik edecek tarzda, bir takım mütalâat serdile makale yazarsa, nasıl mes'ul olmaz? Meclis dahilinde mes'ul olmaz, çünkü Meclis dahilinde vazifeî teşriîyesini ifa ediyor ve onun için millet bu hakkı kendisine vermiştir. Fakat ona git de gazete ile istediğin gibi ifadatta bulun dememiştir.»

17 nci madde üzerindeki şu mükemmel izaha Eskişehir Mebusu merhum Aptullah Azmi Efendinin müdafaasını da ilâve edelim : «Maddeî Kanuniye iki hükmü haizdir. Birisi ademi mes'uliyeti, diğeri de mes'uliyetin taahhurunu. Birinci fıkra, Mebusun dahil ve hariçteki mütalâasından katıyyen ademi mes'uliyetini natıktır. Diğeri de mes'uliyetin taahhurunu, yani müddeti masuniyetini tahdid etmiş oluyor.

Ademi mes'uliyet mes'elesinde bir işten maksat ne ise hükümü ona göredir. Ademi mes'uliyet ne içindir? Çünkü bu kürsüde bir adam serbest söz söyleyemezse tabii bihakkın milletin hâkimiyetini temsil edemez. Binaenaleyh serbest söz söylemek ancak bu kürsüye mahsustur. Mebusun hariçteki mütalâasından dolayı mes'ul olamamak şeklini zaten Kavanini Esasîyeler kabul etmez. Çünkü kabul olunacak kaideler, akli ve mantiki olmak lâzım gelir. O kaideyi niçin kabul ediyor? Mütalâasını serbest beyan etmek için... Mütalâasını serbest beyan edecek ve hükme iktiran edecek söz nerede olabilir? Ancak Mecliste olur. Meclisin haricinde olan sözler hiçbir zaman karara iktiran etmek için değildir. Binaenaleyh bunlar Mebusun indî ve şahsî mütalâasıdır ve kendi kana-

İki zıd bakış noktasını telif eder görünen bu mütalâa, Meclisçe, kabul olunmuş ve bu suretle Mebusun Meclis haricindeki mes'uliyetsizliği, sırf Meclisteki mütalâa ve beyanatının haricte tekrarına hasredilerek kâideye bir istisna şeklini almıştır.

17 nci maddenin ilk fıkrasının aldığı kat'i şekle göre, demek ki Mebus Mecliste mes'ul olmadığı gibi, Mecliste söylediklerinin haricte yazı ile veya sözle tekrarından da mes'ul değildir.

Tekrarın aynen olması şart mıdır? Hakkı Tarık Us tarafından ileri sürülen ve hükmün kabulüne esas olan mütalâada «aynen» kaydı varsa da; bilâhare verdiği takrirden bu kayıt kalkmıştır. Ve Meclis de bu takriri olduğu gibi kabul etmiştir. Bundan anlaşılacak lâzım gelir ki, tekrarda kelimesi kelimesine ayniyet şart değildir. Yalnız, Mebus Meclisteki mütalâasını ve beyanatını gazeteye yazarken yahut bunu sözle ifade ederken; bir takım yeni mütalâat ilâve eder ve beyanatının hedefini ve mânasını değiştirirse bundan mes'ul olması lâzım gelir. Çünkü hedefi ve mânası değişen bir beyanat artık Meclistekinin «haricte irat ve izhar» indan ibaret olmaz, başlı başına haricte söylenmiş söz olur.

Bunun gibi, Mebusun Meclisteki beyanattı sırasında kasten veya tehevüven bir kimse hakkında savurduğu bir hakareti ve küfrü Meclis haricinde tekrar etmesi de mutlak masuniyete girmez ve bundan dolayı Mebus mes'ul olur. Çünkü Mebusun Meclis Kürsüsünde heyecanlı bir beyanat sırasında ağzından dökülen bir hakaret ve küfür esasen mütalâa ve beyanat kabilinden bir şey değildir. Yalnız Kürsüde söylenmiş bir söz olmak itibarile istisnâen mes'uliyetten masun tutulmuştur. İstisnai hükümler sırf mevritlerine hasredilmek icabeder. Mecliste geçen ve hakaret tazammun eden bir sözün Mecliste söylenmiş olmasından dolayı mazhar olduğu masuniyetin harice de teşmilinde mâna ve mantık kalmaz.

6) — **Mutlak masuniyetin hukuki neticesi:** — Bu masuniyetin neticesi, umumî ve daimî bir mes'uliyetsizliktir. Yani Mebus vazifesinin ifasından ibaret olan reyinden, mütalâasından ve beyanatından dolayı ne Mebusluğu esnasında ve ne Mebusluk sıfatı kalktıktan sonra; ne cezaî ve ne malî bir surette mes'ul olmaz. Hakkında

atidir. Bundan dolayı Kanunu Esasiye, «Masuniyet» kaydı koymak akil ve mantığın haricindedir. Bu hiç bir Kanunu Esasiye giremez.»

(İkinci Büyük Millet Meclisi zabıtları - 13 üncü İçtima - 16/3/1340, Sahife: 556 - 558 - 559)

meselâ hakaret ve sövme suçlarından dolayı ceza davası ikame olunamayacağı gibi, tazminat talebinde de bulunulamaz. Böyle bir dava ve talep ile karşılaşan mahkeme, re'sen salâhiyetsizlik kararı vermeğe mecburdur. Demek ki, Mebus Millet Kürsüsünde lâyü-seldir; düşünür ve dilediği gibi söyler. Mebusun Millet Kürsüsünde freni, evvelâ, şahsî terbiyesi ve memleket sevgisi, sâniyen de Meclis dahilî nizamnamesinin bu husustaki inzibatî hükümleridir.

Buna mukabil, Mebusluk sıfat ve salâhiyetlerine yabancı olan söz'lerinden, yazılarından ve her nevi' fiilinden dolayı Mebus da mes'uldür. Şu kadar ki, bu mes'uliyet tehir olunabilir. Mebusun mes'uliyeti hangi fiillerinden dolayı, ne şart ile ve ne zâmana kadar tehir olanur; şimdi meselemizin bu en mühim noktasını görelim :

II

MUVAKKAT MASUNİYET

(Kaide: Mebus Meclis dışında herkes gibi mesuldür. Ancak bazı ahvalde bu mes'uliyetin tecili kabildir.)

I) — Kaidenin mânası ve mantığı, II) — Kaidenin Türkiye Teşkilât Hukukunda aldığı şekil ve vüs'at, III) — Cezai takibatın tehiri, IV) — Teşkilât Kanununun 17 nci maddesinin 2 nci fıkrasının tahlili: 1) — Cezai takibattan masuniyet Mebusun hangi nevi' fiillerine şâmil-dir? 2) — Masuniyetin kendiliğinden kalkması hali 3) — Mebusun masuniyeti, Meclisin içtima halinde bulunmadığı zamanlarda kendiliğinden kalkar mı?, V) — Masuniyetin kaldırılması usulü: 1) — İhzarî Encümenin vazifesi 2) — Muhtelit Encümenin vazifesi, 3 — Umumi Heyetin vazifesi: a) — İtham kararı b) — Masuniyetin ref'inin mecburî olmaması c) — Masuniyetin ref'inin ihtiyarî olması, VI) — Cezanın tecili.

I — Kâidenin mânası ve istinat ettiği mantık: — Mebusun Mebusluk vazifesi dışındaki fiilleri ya hukukî bir muameleden ibaret olur yahut cezaî mevzuata göre cezayı mucip bir suç olur. Hukukî muamelelerinden dolayı Mebus da her vatandaş gibi mes'uldür. Binaenaleyh, yaptığı akitlerin, giriştiği taahhütlerin ifa edilmeme-

sinden dolayı Mebus aleyhinde Hukuk ve Ticaret Mahkemelerinde dava açılabilir. Ve Mebus borcun edasına ve taahhüdün ifasına ve tazminata mahkûm edilebilir. Ve hüküm de derhal icra olunur. Çünkü, Teşkilât Kanununun 17 nci maddesinin mes'uliyetin teciline dair olan fıkrasında Mebusun yalnız maznun sıfatile isticvabını, tevkif ve muhakemesini icabettiren cürümlerden bahsolunmaktadır. Hukukî muamelelerden doğacak mes'uliyet ise maznunen isticvabı veya tevkifi icabettirmez.

Cezaî fiillerine gelince, bu türlü fiillerinden dolayı Mebustan hodbehod hesap sorulamaz; Mebus sorgu hâkimi tarafından sorguya çekilemez, tevkif edilemez, mahkemeye celbolunamaz. Bunun için Büyük Millet Meclisinden müsaade alınmak; Meclisçe Mebusun teşriî masuniyetinin ref'ine karar verilmiş olmak şarttır. Meclis müsaade etmez, Mebusun teşriî masuniyetini kaldırmazsa, takibatın icrası tehir olunur. Görülüyor ki, Mebusun vazife dışındaki fiillerinden dolayı, vazifeye bağlı fiillerinde olduğu gibi, mutlak bir mes'uliyetsizlik mânasına, bir masuniyeti yoktur; sadece Meclisin ademi müsaadesi şartına bağlı olmak üzere muvakkat ve mukayyet bir masuniyeti vardır.

Demek ki, Mebusluk vazifesi Mebusa Meclis dahilinde müstena bir vaziyet ve mutlak bir himaye hakkı temin ettiği gibi, Meclis haricinde de, mutlak olmasa bile, yine Mebusu müşterek hukuk fevkinde istisnâî bir vaziyet ve himayeye mazhar kılmaktadır. Niçin?

Memleketin kanunlarına aykırı hareket etmiş olduğu farzolan bir Mebus hakkındaki bu mazhariyetin mânası ve mantığı nedir? Bu bir imtiyaz mıdır? «*Ferdde imtiyaz tanımayan, vatandaş arasında hukukda müsavat esasına riayet eden, mahkemelerin istiklâline hürmeti kendisine esas vazife sayan... bir rejimde sırf Mebusu himaye... gibi gayri tabiiyet asla düşünülemez.*» (12) Demokrasi hukukunun böyle bir tenakuza düşmesine ihtimal verilemez. Binaenaleyh bu masuniyet de, yukarıda gördüğümüz mutlak masuniyet gibi, Mebusa verilmiş bir imtiyaz değildir. Ve «*haddizatında birinci nevi' masuniyet ile aynı hikmet ve sebebe müstenittir. Maksat, Millet Mümessillerine vazifelerini ifa için tam bir emniyet ve istiklâl temin etmektir. İcraî kuvvet yahut eşhas bir takım asılsız ve fenc maksatlı takibat ile (Bir Millet Vekilini) teşriî faaliyetinden ayıramamalı, onu rahatsız edememeli, endişeye düşürememeli, tehdit*

(12) — Refik Şevket İnce, Cumhuriyet Gazetesi 12/I/1941.

edememelidir.» (13) Mebusluk vazifesinin hakkile ifası için, yalnız Meclis Kürsüsündeki söz hürriyeti ve masuniyeti kâfi değildir. Mebusu Meclis Kürsüsüne çıkmaktan, Meclis müzakerelerine iştirâktan, Mecliste rey ve mütalâasını beyandan alakoyabilecek olan ihtimâl ve engelleri de kaldırmak; onu gerek Hükümet ve gerek eşhas tarafından uydurma ve kötü maksatlı takibata karşı himaye etmek lâzımdır. Tâ ki Mebus teşrii ve kontrol vazifesini lâyıkile ifaya imkân bulsun. Binaenaleyh, mutlak mes'uliyetsizlik gibi, mes'uliyetin tecili şeklindeki masuniyet de *«hakikatte bundan istifade eden Mebusun menfaati için değil, Meclisin menfaati için, Meclisin temsil etme mevkiinde bulunduğu millî hâkimiyetin menfaati için tesis olunmuştur.»* (14).

II — Kâidenin Türkiye Teşkilât Hukukunda aldığı şekil ve vüs'at: — Teşkilât Kanunumuzun 17 nci maddesi muvakkat masuniyet kâidesine, başka Teşkilât Kanunlarında mevcut olmayan, bir vüs'at vermiş ve hususile bu masuniyeti yalnız takibatın tehirine hasrettirmiyerek cezanın infazına da teşmil etmiştir. Bu suretle Türkiye Teşkilât Hukukuna mahsus olmak üzere, muvakkat masuniyet iki şekil almıştır: Takibatın tehiri, cezaî hükmün infazının tecili.

I — Cezai takibatın tehiri: — 17 nci maddenin 2 nci fıkrasına göre: *«gerek intihabından evvel ve gerek sonra aleyhine cürüm isnat'olunan bir Mebusun maznunen isticvabı veya tevkifi veyahut muhakemesinin icrası heyeti umumîyenin kararına menuttur.»* Eğer böyle olmasa, zâbıta kuvvetlerini elinde tutan Hükümet, hoşuna gitmeyen, politikasını tenkit eden ve muhalefet gösteren Mebusları, aslı ve esası olmayan bir takım muhayyel suçlar isnadile, karakola sevkedebilir ve tevkif edebilir. Mecliste Hükümet programı etrafında konuşulduğu yahut itimat reyine müncer olacak her hangi bir mesele mevzuubahs olduğu bir sırada, muhalifleri müzakereye iştirâkten ve Hükümet aleyhine söz söylemekten ve reylerini kullanmaktan men' için, yoktan bir bahane ile, işlenmemiş bir suç uydurarak maksadına erişebilir. Yahut hoşlanmadığı bir Mebusu, bir ân için olsun, müntehipleri nazarında ve efkârı âmme müvacehesinde suçlu bir vaziyete düşürmek ve bu suretle haysiyetini kırmak için ağır bir itham ile mahkemeye sevkedebilir. Gerçi tevkif edilen yahut mahkemeye sevkolunan Mebus, bir müddet sonra, masumiyeti

(13) — Esmein, Cilt, II, Sah. 420.

(14) — L. Duguit, Traité, Cilt IV, Sah. 213.

ortaya çıkarak tahliye edilecektir. Fakat iş isten geçmiş «atı alan Üsküdarı aşmış» olacaktır. Eğer böyle olmasa, Mebusluk gibi ihtirasları gıcıklayan bir vazife sahibi Mebuslar, politika cereyanları içinde, Hükümet tarafından gelmese de, eşhas tarafından gelebilecek yersiz itham ve isnatlara dâima maruz kalabilir. Ve bu endişe ile Millet Vekilliği vazifesini hakkile ifaya imkân bulamazlar.

Şu halde, bu mantıktan çıkan neticeye göre, Mebusun, cezaî takibatın tehiri şeklindeki masuniyeti, esas itibarile, asılsız ve uydurma itham ve isnadları istihdaf eder. Fakat, vâki olan isnadın doğru veya uydurma bir şey olduğunu tetkikten evvel bilmek kabil olmadığı için, yalnız ağır hapsi müstelzim meşhut cürümler müstesna olmak üzere, masuniyetin toptan Mebusun maznun sıfatile isticvap veya tevkifi müstelzim bütün cezaî fiillerine teşmili zaruri görülmüştür.

Masuniyet böylece bütün cezaî fiillere teşmil edilince bundan iki netice çıkar: Birinci netice, Mebusun takibâttan masuniyeti Teşkilât Kanununun 68 inci maddesile tesis olunan umumî müsavvat kaidesine bir istisna teşkil eder. Ve 69 uncu maddede 17 nci maddenin masuniyet hükümleri mahfuz ve müstesna tutulmuş sayılmak lâzım gelir. Buna göre, 69 uncu maddeyi şöyle okumak icabeder: *(17 nci madde ile tesis olunan teşriî masuniyet hükümleri mahfuz ve müstesna olmak üzere, Türkler kanun nazarında müsavi ve bilâ istisna kanuna riayetle mükelleftirler.)* İkinci netice: Mademki teşriî masuniyet müşterek hukuka yani 69 uncu maddenin umumî müsavvat esasına bir istisna teşkil eder o halde bütün istisnaî hükümler gibi, 17 nci maddenin masuniyet hükümleri de dar ve tahdidî bir surette tefsir ve tatbik edilmek iktiza eder. Çünkü, bilindiği üzere, hukukta istisnaî hükümler sırf mevridlerine ve gayelerine hasredilir ve bunların mevrit ve gayelerinde aslâ kıyas cari olmaz.

Demek ki, Teşkilât Kanununun 17 nci maddesi bir kısım vatandaşlar yani Mebuslar hakkında istisnaî bir vaziyet ve hüküm tesis etmekte ve onları müşterek hukuk sahasından hariç tutmaktadır. Binaenaleyh bu maddenin bütün fıkraları sırf mevzu ve mevridlerine tahsis edilmek ve tatbikatta dâima istinat ettikleri gâye ve mantık göz önünde tutulmak lâzım gelir. Masuniyetin hak hududu dahilinde kalabilmesi ve imtiyaza gitmemesi için böyle yapılmak icap eder. Böyle yapılmaz da tevsian tefsir ve tatbik yoluna gidilirse, işte o zaman masuniyet, 69 uncu maddenin umumî ve müşterek mü-

savat esasına aykırı düşer ve Mebus için bir nevi' şahsî imtiyaz haline konulmuş olur.

Şimdi bu esastan hareket ederek 17 nci maddenin takibâttan masuniyete dair olan ikinci fıkrasını tahlil edelim.

IV — 17 nci maddenin 2 nci fıkrasının tahlili: — Cezai takibattan masuniyet Mebusun hangi nevi' fiillerine şâmilidir? : 17 nci maddenin 2 nci fıkrasında umumî surette tahkikât ve takibât icrasından bahsolunmuyor; sadece «*Mebusun maznunen isticvabı veya tevkifi veya muhakemesinin icrası*» ndan bahsolunuyor. Bu tahsisten anlaşılacak lâzım gelir ki, maznunen isticvabı, tevkif veya mahkemeye celbî icap ettirmeyen bir cürümden dolayı, Mebus hakkında takibâta girişilebilmek için, Meclisten müsaade alınmasına lüzum yoktur. Ve bir Mebus hakkında para cezasını mucip kabahatlerden dolayı teşriî masuniyet mevzuubahs olmaz. Çünkü bu nevi' suçlardan dolayı Mebusun maznun olarak isticvap veya tevkifi lâzım gelmeyeceği gibi şahsen mahkemeye gitmesi de icabetmez. Takibâttan masuniyetin hedefi, Mebusu Meclisteki vazifesinden alıkoyabilecek muameleye meydan vermemektir. Mebusun şahsen mahkemeye gitmesi icap etmeyince, tabiatile masuniyet de mevzuubahs olmamak lâzım gelir. İlâve edelim ki, bu kabil suçların neticesi ehemmiyetsiz para cezalarıdır. Böyle ehemmiyetsiz bir netice için Meclisin dört yüz kûsûr kişilik azasını toplayarak masuniyetin ref'i meselesini ortaya atmak, Meclisi küçük şeylerle meşgul etmek olur. Yine ilâve edelim ki, eğer kanun vâzının maksadı Mebusları aleltilâk her nevi' cezai takibâttan korumak olsaydı, fıkrayı şöyle yazardı: «... *aleyhine cürüm isnat olunan bir Mebus hakkında takibat icrası.. heyeti umumiyenin kararına menuttur.*» Kanun vâzı böyle demiyor, Meclisin müsaadesine menut olan halleri, maznunen isticvap, tevkif ve muhakeme diye tahsis ediyor.

Bu tahsisten şunu da anlamak lâzım gelir ki; maznun Mebusu isticvap ve mahkemeye celp etmeksizin, delillerin ihzârı ve ikmalî, şahitlerin ifadelerinin zaptı ve saire gibi muhakemeye hazırlayıcı muameleler için hiç bir mâni' yoktur. Hattâ bu yoldaki hazırlık tahkikatının yapılması lâzımdır bile. Çünkü, isticvap ve muhakeme safhası için müddeiumumilik Meclisten müsaade istihsaline baş vurduğu zaman, alâkadar Mebus aleyhine vâki olan isnadın sübutuna medar olacak vahut hiç olmazsa isnadın mahiyeti ve efdliyetinin derecesi hakkında Meclisi tenvir edecek tahkikat dosyasını da birlikte gönderirse, Meclisin sâlim bir karar almasını teshil ve temin

eder. Gerçi Meclis Mebusa isnat olunan cürmü, bir hâkim gibi tetkik edecek değildir. Fakat toplanan delilleri ve şahitlerin ifadelerini gözden geçirmesi, selâmetle bir karar verebilmesini kolaylaştırır.

Şurası muhakkaktır ki, müddeiumumiliklerin buna salâhiyetleri vardır. «Bugünkü Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunumuz müddeiumumilere hukuku âmme davası açmak için hazırlık tahkikatı yapmak salâhiyetini çok geniş olarak vermiştir... Müddeiumumilik, aleyhine suç isnat olunan Mebus hakkında doğrudan doğruya onu isticvap gibi bir muamele yapamazsa da idelil toplama salâhiyetini her veçhile haizdir.» (15).

2) — Masuniyetin kendiliğinden kalkması hali : — 17 nci maddenin 2 nci fıkrası bir istisna ile takyit edilmiştir. Bu da «cinaî» yani ağır hapis cezasını mucip meşhut cürüm halidir. Mebus, Meclis dışında işlediği bir suçtan dolayı, Meclisin müsaadesi olmaksızın, hodbehod takip olunamaz. Ancak, ağır hapis cezasını müstelzim bir suç, eski Kanunu Esasi dilile, «icra ederken veya icrayı müteakip» tutulursa; hakkında Ceza Usulü Kanununun normâl takibâtına derhal geçilir, Mebus isticvap ve tevkif olunabilir. Yalnız, Adliye Vekâleti yolile keyfiyet hemen Meclise bildirilir. Şu halde cürmün meşhuden ikâi, masuniyetin kendiliğinden kalkmasını intaç eder. Şu kadar ki, bu cürmün yeni Ceza Kanunumuzun tâbirile, ağır hapsi müstelzim olması şarttır. Cürüm, meşhud olunca, masuniyetin kendiliğinden kalkması tabiidir. Çünkü bu takdirde artık isnadın asılsız, uydurma ve siyasî bir entrikadan ibaret bir şey olması ihtimali mevcut değildir. Takibâttan masuniyetin başlıca sebebi ise butürlü bir ihtimal idi. Böyle bir ihtimal mevcut olmayınca, masuniyetin sebebi ve hikmeti kalmamış olur. İlâve edelim ki, meşhut cürüm halinde, hususile bir cinayet ikâmında, faili Mebus da olsa, yakalamamak âmme efkârı nazarında büyük bir iskandal teşkil eder. Ve bundan âmme emniyeti ve nizamı açıkça müteessir olur.

Fakat 17 nci maddede bu hüküm neden yalnız cinaî mahiyetteki meşhut cürümlere tahsis edilmiştir noktasına cevap vermek güçtür. Başka memleketlerin Teşkilât Kanunlarında böyle bir tahsis yoktur. Nitekim bizim eski Kanunu Esaside de yoktu. Kanunu Esasinin 79 uncu maddesinde masuniyetin kendiliğinden kalkması

(15) — Salâh Yargı (Kocaeli Mebusu) Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi - Devre VI, İçtima II, Cilt XV, İnikat 22 - 27/12/940 Prof. Tahir Taner'de aynı mütalâada, bakınız: Ceza Hukuku Dersleri. Sah. 196.

hali yalnız cinaî meşhut cürümlere inhisar ettirilmemiş; cünhalara da teşmil edilmişti. Makûl olan ve masuniyet müessesesinin mânasına ve gayesine uygun olan da budur.

3) — Mebusun masuniyeti, Meclisin içtima halinde bulunmadığı zamanlarda kendiliğinden kalkar mı? Müessesenin gâyesi ve mantığı göz önünde tutulursa, bu suale müsbet cevap vermek lâzım gelir. Mebusun Meclis dışındaki masuniyeti, bir takım yersiz isnatlarla onu teşriî vazifeden alıkoymak gibi suiniyetleri önlemek maksadına müstenittir. Meclis müctemi' değil ise, tabiatile bu maksat tahakkuk etmez, ve masuniyet de mevzuubahs olmamak icabeder. Millet Meclislerinin senede muayyen bir içtima ve faaliyet müddetleri vardır ki, bu müddet, meselâ, bizde altı aydır. Bunun haricinde yani tatil devresinde, aleyhine suç isnat olunan Mebus hakkında Meclisin içtimaı beklenmeksizin kanunî takibat icra edilebilmelidir. Hattâ isnadın vukuu zamanında Meclis müctemi' olup ta takibata müsaade etmemiş ise; içtima devam ettiği müddetçe takibât yapılmamalı ve fakat Meclis tatile girince hemen takibâta geçilebilmelidir. Hülâsa, gerek Meclisten müsaade alınmak lüzumu ve gerek Meclisce takibâta müsaade edilmediği takdirde takibât icra edilememesi keyfiyeti, sırf Meclisin müctemi' bulunduğu zamana münhasır kalmak lâzım gelir. Müessesenin mantığı bunu icap eder. Nitekim bir çok memleketlerde, meselâ Fransada, Belçikada, İtalya, Yunanistan, Romanya, Portekizde hattâ 1876 Kanunu Esasimizde iş böyledir. Kanunu Esasinin 79 uncu maddesinde, takibâttan masuniyet «*müddeti içtimaiye*» ile mukayyet idi. Binaenaleyh kâide olan: «*masuniyet içtima devresile başlar ve içtima ile nihayet bulur.*» (16) ve «*İçtimalar arasında serbestçe takibât icra edilebilir.*» (17).

Teşkilât Kanunumuza gelince; 17 nci maddenin 2 nci fıkrasını bir daha okuyalım: «*Gerek intihabından evvel ve gerek sonra aleyhine cürüm isnad olunan bir Mebusun maznunen isticvabı veya tevkihi veyahut muhakemesinin icrası heyeti umumiyenin kararına menuttur.*» Görülüyor ki, burada masuniyet Meclisin içtima ve faaliyet zamanı ile takyit edilmemiş, Kanunu Esasinin 79 uncu maddesinde olduğu gibi «*müddeti içtimaiye*» yahut Fransız Teşkilât Kanununun 14 üncü maddesinde olduğu gibi *Pendant la session* denilmemiş; bilâkis hüküm mutlak bırakılmıştır. Fıkranın bu itlakından iki şey anlamak mümkündür:

(16) — J. Barthélemy et Duez, *Traité* sah. 570.

(17) — L. Duguit, *Traité*, Cilt IV, Sah. 214.

a) — Vâzı kanun takibâttan masuniyetin sırf içtima ve faaliyet devresine inhisar etmesi lâzım geleceğini gayet tabii addetmiş ve bunu, fıkraya bir kayıt ilâvesile, tasrihe lüzum bile görmemiştir. Vâzı kanun takibattan masuniyetin sırf içtima ve faaliyet devresine inhisar etmeyip de bütün Mebusluk müddetine şâmil olduğunu kabul etseydi, müessesenin mantığıle barışmayan bu noktai nazarını tasrih ederdi. Nitekim, 17 nci maddenin sondan bir evvelki fıkrasında böyle yapmış, ceza hükmünün infazının Mebusluk müddetinin sonuna tâlik edileceğini tasrih etmiştir. Takibâttan masuniyette de maksadı bütün Mebusluk müddeti olsaydı, bunu da tasrih ederdi.

b) — Fıkranın itlakından, masuniyetin yalnız Meclisin içtima ve faaliyet devresine inhisar etmediği bilâkis bütün Mebusluk müddetine şâmil olduğu anlaşılabilir. Çünkü, eğer vâzı kanun, masuniyeti yalnız Meclisin müctemi bulunduğu zamana tahsis etmek isteseydi, bir çok teşkilât kanunlarında olduğu gibi, o da fıkraya, meselâ (İçtima senesinin faaliyet devresinde) gibi, bir kayıt ilâve ederdi. Bunu ilâve etmemiş olması ve masuniyeti zaman içinde mutlak alması, Meclisin müctemi' olmadığı zamanlarda bile masuniyetin mevcut ve cari olduğunu gösterir. Şu halde, bir Mebusa, Meclisin müctemi' olmadığı bir zamanda suç isnat olunursa, takibatın icrası için Meclisin içtimasını ve masuniyetin ref'ine karar vermesini beklemek lâzım gelir. Kezalik, aleyhine suç isnat olunan bir Mebusun Meclisçe teşrii masuniyeti ref'edilmezse, işbu ademi ref' kararı Mebusun Mebus kaldığı müddete şâmil olur ve Mebus hakkında Meclisin tatil aylarında bile takibâta geçilemez.

Şu iki tarz anlayıştan Vâzı kanun talettayin hangisini kastedmiştir ve bugün meri hukukumuzun kabul ettiği hangisidir?

Burada kanun vâzının maksadını keşfe imkân yoktur. Çünkü, ikinci Büyük Millet Meclisinde 17 nci maddenin müzakeresi sırasında ilk fıkra üzerinde Mebuslar arasında hararetli münakaşalar cereyan ettiği halde, maddenin mevzuumuzu teşkil eden en mühim fıkrasile müteakip fıkraları etrafında maalesef müzakere pek kısa sürmüştür. (18) Sanki ikinci Büyük Millet Meclisi azası bütün dikkat

(18) — Mecliste kanunların her madde ve fıkrasının ayrı ayrı inceden inceye, acele etmeden ve serdedilecek her mütalâayı dinlemek sabrını göstererek tetkik ve müzakere edilmemesinin büyük mahzurlarından biri de budur. Yani bilâhare kanunun tatbiki sırasında kanun vâzının maksadını aramak lâzım geldiği takdirde bir boşluk ile karşılaşılmasıdır. Kanun vâzının

ve muhakeme kuvvetlerini maddenin ilk fıkrası üzerinde israf ederek teşriî masuniyet meselesinin en can alıcı noktasını teşkil eden ikinci fıkrası üzerinde düşünmeğe kuvvet bulamamışlardır. Ve bu suretle bu fıkra ile müteakip fıkralar Encümenin teklifi dairesinde çıkmıştır.

Bugün mer'i olan hukukun kabul ettiği anlayışa gelince, bu, şüphe yok ki ikincisidir. Filhakika, 17 nci maddenin tatbiki suretini tayin eden dahili nizamnamenin 180 inci maddesine göre; ihzari Encümen, Mebus aleyhine isnat olunan suçun teşriî masuniyetin ref'ini icap ettirmediğine kanaat hasıl ederse «*tahkikat ve muhakemenin devre sonuna tâliki*» ni ister. Demek ki, nizamname vâzı 17 nci maddenin takibâttan masuniyet prensibini geniş almış ve bu masuniyetin içtima ve faaliyet devresile mukayyet olmayıp bütün Mebusluk müddetince devam ettiğini kabul etmiştir. Şu halde, buna göre, bugün Türkiyede bir Mebusun «*Mebusluk sıfatı uhdesinde kaldıkça, Mebusluğu izaaya sebep olmayan... bir suçtan dolayı teşriî masuniyet ref'edilemez, (ve takibât icrası) tabiatile devre sonuna kalır.*» (19).

Bu anlayışa saik nedir? Niçin takip masuniyeti bütün bir Mebusluk devresine şâmil kabul olunuyor? Bunu kıymetli bir hukukçu Mebusumuz Salâh Yargı, Meclisin istimrarı fikrile izah etmektedir (20).

maksadını bulmak için müracaat edilecek bilhassa üç vasıta vardır :

a) — Kanun vâzının kullandığı kelime ve tâbirler, b) — Kanunun mucip sebepleri, c) — Mecliste kanunun müzakeresi sırasında Mebuslar tarafından serdedilen mütalâa ve itirazlar. Bunlardan en kıymetlisi sonuncusudur. Çünkü, zaman ile kelime ve tâbirler eskiyebilirler, mânalarını değiştirebilirler. Mucip sebepler kanunun her nokta ve fıkrasını ihata edemiyebilir. Fakat Meclisteki münakaşalar ve serdedilen mütalâalar hem kanunun metnini, hem de mucip sebepleri tenvir ve izah eder. Hususîle teşkilât kanunu gibi Devletin temelini teşkil eden bir Dokümanın mühim hükümlerinden birini vücade getiren mevzuumuz üzerinde uzun münakaşa ve müzakere cereyan etmemiş olması bir noksandır.

(19) — Salâh Yargı, Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre VI. içtima, 2, Cilt, 15, İnikat 22, 27/12/940, Sah. 169.

(20) — Salâh Yargı'ya göre: «Bizim Meclisimiz müstemirdir. İster

Bu izaha göre, bugünkü Teşkilât Kanunumuzun sisteminde, Meclis müstemirdir; eski Kanunu Esaside olduğu gibi, «müddeti içtimaiye» ile mukayyet değildir. (21) Çünkü, Teşkilât Kanununun 13 üncü maddesinin 3 üncü fıkrasında, intihap devresi biter yahut Meclis intihabın yenilenmesine karar verirse «sabık Meclis

dört sene müddet bitmek üzere iken alelâde intihap yapılmış olsun, isterse intihabın bitmesi hakkında Meclis bir karar vererek yeni intihaba başlanmış olsun, intihap biterek yeni Mebuslar buraya gelinceye kadar eski Mebusların sıfatları bâkidir. Hiç bir vakit Meclis tatilden başka karar vermez. Tatil kararı verildikten sonra intihap yapılırken lüzuma göre Meclis içtimaa davet olunabilir; çünkü bizde istimrar esastır. O itibarla eski Osmanlı İmparatorluğu Kanunu Esasisi gibi muayyen bir müddet içtima edip Meclisin icabına göre o müddeti uzatılır tarzında bizim Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzda hüküm yoktur. Müstemirren hükmü esastır, Meclis altı ayı geçmemek üzere tatil yapabilir diye hüküm vardır.» Aynı içtima ve tarih.

(21) — Filhakika, Millet Meclislerinin içtimasında iki sistem vardır: devre sistemi, istimrar sistemi.

a) — Devre sistemi: Monarşilerde tatbik edilen ve bu rejimlere yaraşan bu sistemde, Millet Meclisi senenin muayyen bir devresinde ve Hükümetçe vâki olacak davet üzerine toplanır ve bu devre sonunda, yine Hükümetçe, kapatılır. Bu muayyen devre haricinde Meclis yalnız bilkuvve mevcut itibar olunur; bilfiil içtima edemez, Mebuslar toplanıp ta hukuken muteber kararlar veremezler.

b) — İstimrar sistemi: Cümhuriyetlere mahsus olan bu sistemde ise Meclis bir intihap devresi için «müstemirren münakid» kabul olunur. O suretle ki, gerek intihap devresinin hitamından evvel ve gerek bu devre sonunda Meclis infisah edince yeni Meclisin içtimasına kadar Mebuslar bu sıfat ve salâhiyeti muhafazada devam ederler. Ve bu arada, icap ederse, içtimalar akdedilebilirler. Bu sistem Cumhuriyetlere gelişen bir sistemdir, çünkü bu rejimlerde Meclis yalnız nazırları değil, devlet reisini de kontrol salâhiyetini haizdir. Ve bu salâhiyet hiyaneti vataniye halinde fâilileşir. Binaenaleyh, Cumhuriyet rejimi Meclisin devam ve istimrarı prensibini istilzam eder.

lâhak Meclisin içtimasına kadar devam eder» denilmektedir. Meclis devam edince, Mebusluk sıfatı da devam eder. Ve tabiatile «*Mebusun Mebusluk sıfatı uhdesinde kaldıkça*» hakkında takibât icra edilemez.

İlk vehlede cazip görünen bu izah, dikkat edilirse, kâfi değildir. İzahda masuniyet Mebusluk sıfatına izafe edilen bir imtiyaz halini almaktadır. Halbuki, yukarıda gösterdiğimiz gibi, masuniyet sıfatın veya şahsın bir imtiyazı değil; fonction ve vazifeye bağlı bir salâhiyettir. Böyle olunca, Mebus Mebusluk vazifesini ne zaman ifa ediyorsa, o zaman için masun kalması ve fakat bunun haricinde umumî mes'uliyet kaidesine tâbi olması lâzım gelir. Bize göre, Meclisin istimrarı kâidesi, Mebusun teşriî vazifesini ifa ettiği zaman haricinde masuniyetinin devamını icap ettirmez. İstimrar, Mebusluk sıfatını devam ettirir, o kadar. Masuniyet ise sıfatın değil, vazife ve fonction'un hakkıdır. Hülâsa, Salâh Yargı'nın ileriye sürdüğü istimrar fikri Meclisin faaliyet devresi haricinde takibât yapılması ve takibâtın intihap devresi sonuna tâliki lüzumunu izah etmez. Meclis hem müstemir kabul edilir, hem de maznun Mebus hakkında içtima zamanı haricinde takibât icra edilebilir. Nitekim, Fransız Parlamentosunda da istimrar fikri hâkim olduğu halde, takibattan masuniyet yalnız içtima esasına hasredilmiştir. Hülâsa, istimrar fikrile takibâtın intihap devresi sonuna tehiri fikri birbirini istilzam eden fikirler değildir.

Gerek aleyhine suç isnad olunan Mebus hakkında takibât icrasının ve gerek, aşağıda ayrıca mütalâa edeceğimiz veçhile, mahkemedен aleyhine cezaî hüküm sâdır olan Mebusun cezasının intihap devresi sonuna tâliki keyfiyeti, bizim teşkilât sistemimizin orijinal hususiyetlerindedir. Ve bu keyfiyet, bize göre, Demokrasi hukuku-

Bizde istimrar esası, ilk Büyük Millet Meclisince kabul olunan 1920 tarihli «Nisabı Müzakere» kanunu ile teessüs etmiştir. Bu kanunun ilk maddesi mucibince, Meclis «gayesinin husulüne değin müstemirren münakid» idi. 1921 ve 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunlarında istimrar keyfiyeti tasrih edilmemiş ise de, kabul ettikleri sistemin istimrar esasına müstenit olduğunda şüphe yoktur. Meselâ bugünkü Teşkilât Kanununun tesis ettiği Meclisin tatili rejimi, toplanması şekli, Kendi kendini feshetmesi keyfiyeti, yeni intihabın neticesine kadar eski Mebusların sıfat ve vazifelerinin devamı prensibi hep Meclisin istimrarı fikrine dayanır.

nun mantığı ile izah edilemez. Çünkü, Demokrasi hukukunda vazifeye tekabül etmeyen imtiyaz ve istisna yoktur. Meclisin müctemi' bulunmadığı zamanlarda Mebus bilfiil Millet Vekilliği vazifesi içinde değildir. Gerçi, Teşkilât Kanununun 14 üncü maddesi ile Mebuslar, tatil aylarında «*Memleket dahilinde devir, tetkik ve mürakabe vazifelerinin*» ifasına davet olunduğuna göre, tatil zamanında boş oturacak değillerdir. Fakat bu devir, tetkik ve mürakabe vazifesi teşrii mahiyette bir vazife değildir. Teşrii masuniyet ise, teşrii vazifeye tekabül etmesi lâzım gelen bir haktır. Hülâsa, Teşkilât Kanunumuzun bu gibi orijinal hususiyetlerini hukuk tekniği değil, bu kanunu yapan İkinci Büyük Millet Meclisine hâkim olan haleti ruhiye ile bu haleti ruhiyeyi doğuran siyasî ve sosyal vukuat izah eder.

Bilindiği üzere, bugünkü Teşkilât Kanunumuz, Mondros mütarekesi ahkâmının ihlâli, memleketin işgali ve istilâsı, İstanbul Hükümetinin aczi ve hareketsizliği, Anadolunun isyanı ve İstanbul Hükümetinden ayrılması, Ankarada Büyük Millet Meclisi Hükümeti unvanile yeni ve müstakil bir hükümetin kurulması, siyasî ve sosyal istiklâl davası ve Millî Müdafaa hareketleri, bu hareketlerin muvaffak olması, Saltanatın ilgası, Cumhuriyetin ilânı, Hilâfetin ilgası, gibi büyük siyasî vukuatı takiben 1924 Nisanında, Lozan muahedelerini tasdik eden İkinci Büyük Millet Meclisi tarafından yapılmıştır. Bütün bu vukuatın izlerini ve psikolojik intibalarını taşıyan bu kanun, ister istemez reaksiyonel olmuştur. Mecliste bir taraftan maziden ve hükümdarlık rejiminden gelen esaslara ve an'anelere karşı şiddetli bir reaksiyon feveranı, diğer taraftan da yeni kurulan Cumhuriyetin payidar olması esbabının temini gibi birer menfi, diğeri müsbet iki arzu ve cereyan hüküm sürmüştür. Ve yapılan Teşkilât Kanunu bu mütezat arzu ve cereyanların doğurduğu bir eser, bir telif şekli, bir nevi' sentez olmuştur. Teşkilât Kanunumuzun büyük prensiplerini anlamak için bu noktayı dâima göz önünde bulundurmalıdır. Kanunun bir çok hükümleri bu noktanın aydınlığı ile anlaşılabilir. Mevzuumuz olan 17 nci maddenin 2 nci fıkrasile sondan bir evvelki fıkrasında vâzu kanunun Mebuslara tanıdığı geniş masuniyetin sırrı ve hikmeti de yine bu mütezat arzu ve cereyanlarda gizlidir. İkinci Büyük Millet Meclisi, yıkılan Saltanatın hukuk ve imtiyazatını, hâkim ilân ettiği, Millet şahsı manevisine ve, dolayısıyla, Milleti temsil etme mevkiinde bulunan Büyük Millet Meclisine vermiş ve bu suretle tarihe karışan hükümdar yerine Millet şahsı manevisini temsilen Büyük Millet Meclisi

kaim olmuştur. Ve tabiatile Kanunu Esasının Hükümdar şahsına izafe ettiği kudsiyet ve ademi mes'uliyet imtiyazı bu defa tadilen ve fakat esası ve ruhu aynı kalmak üzere Büyük Millet Meclisi azasına izafe edilmiştir. (22).

V) — Masuniyetin kaldırılması usulü: Bu usul, Meclis dahili nizamnamesinin on yedinci babında (178-182 maddesinde) gösterilmiştir. Bu maddelere göre, mahkeme, aleyhine suç isnat olunan kimşenin Mebus olduğuna muttali olunca, Müddeiumumilik marifetile, masuniyetin ref'i talebinde bulunacak ve bu talep Adliye Vekâleti-Başvekâlet yolile Meclis Reisliğine arz edilecektir. Meclis Reisliği, talebi Teşkilâtı Esasiye ve Adliye Encümenlerinden mürekkep muhtelit bir Encümene gönderecektir. Bu Encümen de kendi azası arasından seçeceği beş kişilik bir ihzarî Encümen teşkil edecek ve mes'eleye evvel emirde ve ihzarî mahiyette bu küçük Encümen el koyacaktır. İhzarî Encümen vâki isnadın mahiyetini, toplanan delilleri, şahidlerin ifadelerini, hülâsa mes'elenin dosyasını tetkik edecek ve Mebusu da dinliyecektir.

1 — İhzarî Encümenin vazifesi: Dahili nizamnamenin 180 inci maddesine nazaran, bu Encümenin vazifesi yalnız vâki olan isnadın Teşkilât Kanununun 12 ve 27 nci maddelerinde gösterilen suçlardan biri olup olmadığını tetkik ve tesbittir. Mebusa isnat olunan cürüm, 12 nci maddede sayılan sirkat, sahtekârlık, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal, hileli iflâs ile ağır hapis cezasını mucip bir fiil midir; yahut 27 nci maddede zikredilen Hiyaneti Vataniye veya irtikâp gibi bir cürüm müdür noktasını araştıracaktır. Eğer Encümen yapılan isnadın bu nevi suçlardan biri olduğuna ve Adliyeden gelen dosyanın tetkikile Mebusun ifadelerinden isnadın ciddiliğine kanaat hasıl ederse; masuniyetin kaldırılmasını; yok eğer, yapılan isna-

(22) — Büyük tarihi vukuatı, radikal inkılâp ve ihtilâlleri takiben yapılan teşkilât kanunlarını hukuk mantığı ile ve tekniği ile anlamak güçtür. Bunları reskisyonel mahiyetleri ve karşılaştıkları vukuat izah eder. Bu vukuat uzaklaştıkça, yeni rejim istikrar bulup ta normâl hayat devrinde ilerlendikçe, bu türlü teşkilât kanunlarının anlaşılması daha güç olur ve bir an gelir ki, kanun ile hayatın arası daha çok acılır ve kanun âdeta tarihi bir hâtıra gibi kalır. Teşkilât kanununa lâyık olduğu kıymeti ve canlılığı temin için, onu normâl devrin fiili hayat şartlarına göre tâdil etmek ve maşerî vicdanın emperatiflerine intibak ettirmek lâzımdır.

dın bu suçlardan başka olduğunu görürse «*takibat ve muhakemenin devre sonuna taliki*» ni isteyecek ve bu yoldaki mazbûtasını muhtelit Encümene verecektir.

Burada üstünde durulacak bir nokta vardır: 180 inci maddeye göre, ihzari Encümen, vâki olan isnadın Teşkilât Kanununun 12 ve 27 nci maddelerinde sayılan suçlardan biri olduğuna kanaat getirirse teşrii masuniyetin ref'ine; getirmese ademi ref'ine karar verecektir.

Bu hüküm 27 nci maddenin mânasına ve maksadına uygun değildir. Çünkü, iki fıkradan mürekkep olan bu madde, gerek mahiyet ve gerek hukuki netice itibarile birbirinden tamamen ayrı iki nevi' suç hakkında iki ayrı hüküm ihtiva etmektedir. Madde dikkatle okunursa görülür ki, birinci fıkrada mevzuubahs olan, Meclis kararile ithamdır. Halbuki ikinci fıkrada mevzuubahs olan, mahkeme hükmile mahkûmiyettir. Başka bir ifade ile, bir Mebusun Mebusluk sıfatı iki halden birinin tahakkukile zail olur.: 1) — Vatana hiyanet veya irtikâp suçlarından birile (maznun veya mahkûm değil) müttehem olduğuna Meclisin üçte iki ekseriyetile karar verilirse; 2) — Sirkat, sahtekârlık, dolandırıcılık ilh... gibi suçlardan birile Mahkeme önünde mahkûm olur ve hüküm mehakim derecelerinden geçerek kaziyei muhkeme halini alırsa.

Görülüyor ki, Mebusluk sıfatının zail olması için Mebusun, vatana hiyanet veya irtikâp suçlarından birile, mahkemece mahkûm edilmesi lâzım değildir. Fakat, yalnız maznun sıfatı alması yani sadece aleyhine bu suçlardan birinin isnat edilmiş olması da kâfi değildir. Meclisçe muayyen bir nisap dairesinde itham edilmesi yani suçlu olduğuna karar verilmesi lâzımdır. Meclisin bu kararı bir nevi' Jüri hükmü, yahut daha iyisi, bir nevi' «*Jugement des paires*» mahiyetindedir.

Sırf bu karar ile Mebusluk sıfatı zail olur. Ve tabiatile sabık Mebus mahkemeye verilir. Mahkemede de mahkûm olur yahut da beraet eder. Mahkeme Meclisin itham kararile asla bağlı olmadığından suçu re'sen tetkik eder ve re'sen hüküm verir. 27 nci maddenin vâzı, mahkemenin vereceği mahkûmiyet veya beraet kararile alâkadar olmamıştır. O yalnız Meclis kararını nazara almıştır. Meclis, maznun Mebusu üçte iki ekseriyetle itham ederse, Mebusluk sıfatı zail olur. Zahir ki, vâzı kanun Hiyaneti Vataniye ve irtikâp suçlarına karşı hususî bir şiddet göstermiştir. Bu suçlardan dolayı, mahkeme kararından sarfınazar, Meclisin ithamını, Mebusluk sıfatının zevali için kâfi görmüştür. Niçin? Çünkü, evvelâ Mah-

keme Meclis kararile bağılı olmadığı gibi, Meclis de mahkeme hükümüne infizar ile mükellef değildir. Bilâhare mahkeme kararını vere dursun, Meclis üstüne düşeni hemen yapar. Teşri ve kaza salâhiyetleri muhtar ve müstakildir. Saniyen, hususile, Mebus bütür Türkiye milli câmiasının mümessili ve müntehiplerin itimat duygusunu hâmil bir kimsedir. Vatana hiyanet ve irtikâp gibi en büyük şeref ve itimat düşmanı suçlardan birile Mebuslar Heyeti tarafından itham edilmiş bir kimse artık memleket mümessilliği şerefini taşıyamaz. Bu kimse bilâhare mahkemece beraet etmiş olabilir; fakat Meclisçe itham edilmek sebeble efkârı âmmenin itimadını gaip etmiştir. Mahkemede beraet etmişse, ikinci defa Mebusluğa namzedliğini koyar ve eğer efkârı âmmenin affına mazhar olmuş ise yeniden intihap edilir. Mahkemenin beraet kararı Mebusluğun zevaline mâni olmaz; fakat yeniden Mebus intihap edilebilmeyi mümkün kılar.

Görülüyor ki, 27 nci maddenin ilk fıkrasının mânası ve maksadı bambaşkadır. Burada, dediğimiz gibi, isnat yahut mahkûmiyet mevzuubahs değildir; itham mevzuubahstir. Halbuki, maddenin ikinci fıkrasında mevzuubahs olan, doğrudan doğruya mahkûmiyettir. Bir Mebus Teşkilât Kanununun 12 nci maddesinde gösterilen suçlardan, meselâ, sirkat, dolandırıcılık ilk... gibi bir suç ile mahkemeye gider ve mahkûm olursa Mebusluk sıfatını kaybeder.

İş böyle olunca, ihzarî encümenin teşriî masuniyetin ref'ine karar vermesi hali, ancak Teşkilât Kanununun 12 nci maddesinde sayılan suçlara inhisar etmek lâzım gelir. Çünkü ancak bu suçlardan dolayı masuniyetin ref'i mevzuubahs olur. 27 nci maddenin vatana hiyanet veya irtikâp suçlarından teşriî masuniyetin ref'i mevzuubahs olmaz ki Encümen buna karar versin yahut bunu istesin. Teşriî masuniyetin ref'i demek, Meclisin umumî heyetince adli takibatın ve muhakemenin icrasına müsaade vermek demektir. Vatana hiyanet veya irtikâp suçlarından dolayı Meclis bir Mebusu itham edince Mebusluk sıfatı derhal zail olacağı için artık masuniyetin ref'i, takibat ve muhakemenin icrasına müsaade mevzuubahs olmaz.

Hülâsa, dahilî nizamnamenin 180 inci maddesi Teşkilât Kanununun 27 nci maddesinin havi olduğu iki ayrı fıkra hükümlerini birbirine karıştırmıştır. 27 nci maddenin ilk fıkrasında teşriî masuniyetin ref'i mevzuubahs değildir, ve olamaz. Teşriî masuniyetin ref'i, Meclis umumî heyetince adli takibatın icrasına müsaadedir. İlk fıkrada adli takibat mevzuubahs değildir. Mevzuubahs olan,

Meclisin ithamı ve Mebusluk sıfatının zevalidir. Adli takibat 27 nci maddenin ikinci fıkrası etrafında mevzu bahis olur. Ve tabiatile masuniyetin ref'i talebi de bu fıkraya mütedair kalır.

Bize, Teşkilât Kanununun 27 nci maddesine tevfikân, yapılacak iş şudur: Aleyhine suç isnat olunan bir Mebus hakkındaki dosya ihzârı Encümene gelince; Encümen evvel emirde isnadın mahiyetini tetkik edecek yani eğer isnat sabit olsaydı nasıl bir suç teşkil ederdi noktasını arayacaktır. Eğer, isnat olunan suç vatana hiyanet yahut Mebusluğu esnasında irtikâp gibi bir fiil ise, Encümen tetkikat neticesinde hasıl edeceği kanaate göre, Mebus hakkında (teşriî masuniyetin ref'ine değil) müttehemdir veya masumdur yolunda kararını verecek ve mazbatasını tanzim edecektir. Yok eğer isnat olunan suç, Teşkilât Kanununun 12 nci maddesindeki suçlardan biri ise; teşriî masuniyetin ref'ini, buna da temas etmiyorsa takibatın «devre sonuna» tâlikini istiyecektir.

Bu mütalâamızın isabetini görmek için Teşkilât Kanununun 27 nci maddesini eski Kanunu Esasinin 48 inci maddesile karşılaştırmak kâfidir.

Mebusan ve Âyandan mürekkep olan «Meclis Umumî azasından birinin hiyaneti ve Kanunu Esasiyi nakz ve ilgaya tasaddi ve irtikâp töhmetlerinden birile müttehem olduğuna mensup olduğu heyet azayı mevcudesinin sülûsanı ekseriyeti mutlakasile karar verilir veyahut hapis ve nefyi mucip bir ceza ile mahkûm olursa, azalık sıfatı zail olur. Ve bu eîâlin (yani 1 — Hiyanet, 2 — Kanunu Esasiyi nakz ve ilgaya tasaddi, 3 — İrtikâp fiillerinin) muhakemesile mücazâtı ait olduğu mahkeme tarafından rüyet ve hükmolunur.» (Kanunu Esasi Madde: 48).

Maddenin son fıkrasından anlaşıldığına göre, hiyanet, Kanunu Esasiyi ilgaya teşebbüs veya irtikâp ile müttehem olan Mebusun Mebusluk sıfatı zail olur. Ve bundan sonra, sabık Mebusun muhakemesi ve tecziyesi de ait olduğu mahkeme tarafından icra edilir. İşte şu madde, bazı rötuşlarla, bugünkü Teşkilât Kanununun 27 nci maddesini teşkil etmektedir. Fakat maalesef rötuşlar iyi yapılmamış; Kanunu Esasi maddesine vüzuah veren son fıkra 27 nci maddeye alınmamıştır. Ve bu sebeple 27 nci madde, müphem denilemezse de, muğlâk bir hale gelmiştir.

2 — Muhtelî Encümenin vazifesi: İhzarî Encümen sırf bir derleme ve tetkik komisyonudur. Dahilî nizamname bu encümene lûzumundan fazla bir yer vermiş ve onu bir nevi' karar heyeti halîne koymuştur. Filhakîka, 180 inci maddenin üçüncü fıkrasında «*muhtelî encümen bu bapta ikinci bir karar ittihaz eder*» denilmesine göre, ilk kararı ihzarî Encümen verecek demek olur. Bizce, böyle (Superposé) şekilâe teşkil olunan Encümenlerden her birinin ayrı ayrı karar salâhiyetini haiz olmaları sâlim bir sistem değildir. Çünkü, iki encümenin ayrı ayrı kararları müterafîk olabileceği gibi, mütenakız da olabilir. Ve mütenakız kararlar karşısında son kararı verecek olan umumî heyet tereddüde ve güçlüğe düşebilir. Saniyen, üstün encümen, ilk ve ihzarî encümenin kararile, nazariyatta bağı değil ise de, fiiliyatta ekseriya manen olsun bağı kalır. Yahut hiç olmazsa, bunun tesiri altında bulunur ve kararında muhtar ve müstakil olamaz.

Binaenaleyh kararın sâlim ve müstakil olması için, ihzarî Encümeni, dediğimiz gibi, sırf evrak ve vesaiki derleme, tesbit ve tetkik etme işle tavezif etmek; ve karar salâhiyetini üstün encümene hattâ, bizce, Teşkilât Kanununun 17 nci maddesinin sarahatine sadık kalarak, yalnız umumî heyete tanımak lâzım gelir. Aksi takdirde, dâima demiyoruz, ekseriya umumî heyet de tam bir kanaat ve istiklâl ile karar veremez. Tecrübeler gösteriyor ki, (Superposé) heyetlerden her biri karar salâhiyetini haiz olunca, üstün heyetlerin bu salâhiyeti ekseriya nazari kalmaktadır. Üste gelen heyetler, meseleyi yeni baştan tetkike üşenerek aşağıdan gelen kararı benimsemektedir. Bu bir fikrî otomatizm'dir ki bundan kurtulmak büyük bir enerjiye muhtaçtır.

180 inci maddenin sarahatinden anlaşıldığına göre, şurası muhakkak ki, muhtelî Encümen, ihzarî Encümenin kararile asla mukayyet olmaksızın kendisi dosyayı ve mazbatayı tetkik ile «*ikinci bir karar ittihaz*» edecektir. Ve bundan sonra mesele, muhtelif Encümen mazbatasile, umumî heyete sevkedilecektir.

3) — Umumî heyetin vazifesi: — Son karar umumî heyettir. Heyet, ne ihzarî ve ne muhtelî Encümenlerin mütalâa ve kararlarile bağı olmaksızın re'sen düşünecek, tartacak ve son kararı verecektir. (23)

(23) — Bu noktayı Refik İnce şu beyanatile pek güzel izah etmiştir: «Heyeti Umumiye kararını verir» ne demektir?.. Bu, Encümen mazbatasını aynen kabul eder, demek değildir. Meseleyi

Umumî heyet birkaç ihtimal ile karşılaşabilir ki, bu ihtimallere göre kâh itham kararı verir, kâh teşriî masuniyetin ref'ine karar vermeğe mecbur olur, kâh teşriî masuniyetin ref'ine veya ademi ref'ine karar vermekte serbest ve muhtar kalır. Umumî heyetin vereceği şu kararlar, gerek nisap bakımından ve gerek hukukî netice itibarile, tamamen başka başkadır.

a) — **İtham kararı** : Aleyhine suç isnadile umumî heyete sevk olunan bir Mebusun vatana hiyanet veya irtikâp töhmetlerinden birile müttehem olduğuna dair, umumî heyetçe, verilen karardır. Bu kararın nisap şartı, mevcut azanın üçte iki ekseriyeti; hukukî neticesi de Mebusluk sıfatının zevalidir. Şu halde, umumî heyet bir Mebusun bu iki nevi suçtan birile ithamına üçte iki ekseriyetle karar verirse, bu Mebus Mebusluk sıfatını kaybeder. Ve muhakemesi icra edilmek üzere, ait olduğu mahkemeye sevk olunur. Ekseriyet nisabı üçte ikiyi tutmazsa, Mebus masum itibar olunur.

b) — **Teşriî masuniyetin ref'inin mecburî olması halleri** : — Umumî heyet, Mebusa isnat olunan suçun Teşkilât Kanununun 12 nci maddesinde sayılan, meselâ sahtekârlık, dolandırıcılık.. gibi bir suç olduğunu görürse, artık demin olduğu gibi Mebusun ithamına değil, teşriî masuniyetinin ref'ine adî ekseriyetle karar verir. Ve bu kararı vermeğe mecburdur. Çünkü, 12 nci maddede sayılan suçlardan birile Mebusluk sıfatı içtima edemez. Bir kimse Mebusluğundan evvel bu suçlardan birile mahkûm olmuş ise, Mebus intihap edilemeyeceği gibi; Mebusluğu esnasında mahkûm olursa, Mebusluk sıfatını kaybeder. Binaenaleyh umumî heyet, mahkeme hükmüne intizaren masuniyeti ref' ederek takibât ve muhakemenin icrasına müsaade etmeğe mecburdur. Tâ ki, neticede Mebusluk sıfatının devam edip etmediği tahakkuk etsin.

c) — **Teşriî masuniyetin ref'inin ihtiyarî olması hali** : — Umumî heyet isnat olunan suçun Teşkilât Kanununun 27 nci maddesinin ikinci fıkrasında, 12 nci maddeye atfen, gösterilen suçlardan başka

müzakere eder, kararını verir demektir... Bakacağız, bilmem falan ve filânı döğdüğünden dolayı maznuniyetine karar verilen Refik İnce'nin evrakı buraya gelmiş, bizim Teşkilâtı Esasiye Encümeni malûm kilîşe dahilinde devre sonuna tâlik etmiş, bir arkadaş buraya çıkıp bu adamın muhakemesinin icrası lâzımdır, mahkemeye teslim edilmiştir, diyebilir...»
B. M. M. Zabıt Ceridesi, Devre VI, İçti. 2, Cilt 15, 27/XII/1940 Sah. 197.

bir suç olduğuna kanaat hasıl ederse; bu takdirde ve yalnız bu takdirde teşrii masuniyetin kaldırılmasına veya kaldırılmamasına karar vermekte serbest ve muhtardır. Suça atfedeceği ehemmiyete göre, masuniyeti ister ref', ister takibat ve muhakemenin icrasını devre sonuna tâlik eder. Bu hususta umumî heyet hâkimdir. Mecburi refi' kararında olduğu gibi, burada da refi' kararının nisabı adi ekseriyettir.

İlâve edelim ki, Meclis isnad olunan suçtu bir hâkim gibi tetkike girişmez; isnadın ciddi olup olmadığına bakar ve suçun ehemmiyetine göre kararını verir.

∴

Takibattan masuniyetin ref'i halinde, alâkadar Mebus hakkında normâl surette Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun hükümleri tatbik olunur. Ve herkes gibi muhakemesi icra olunduktan sonra, bu Mebus ya mahkûm olur veya beraat eder. Beraat ederse, yukarıda söylediğimiz gibi, mes'ele kalmaz; mahkûm olursa, bakılır: Mahkûmiyeti icap eden suç ya Teşkilât Kanununun 12 nci maddesinde sayılan suçlardan biridir ki, bu takdirde Mebusluk sıfatı kalır ve hüküm derhal infaz edilir veyahut bu suçlardan biri değildir. Bu takdirde ise, bizim Teşkilât Hukukumuzda, bu Mebus ikinci bir nevi' masuniyete daha mazhar olmakta yani cezanın infazı Mebusluk müddetinin sonuna kadar tecile tâbi tutulmaktadır. Şimdi bu noktayı görelim.

VI) — Cezanın tecili : — Teşkilât Kanununun 17 nci maddesinin sondan bir evvelki fıkrasına göre : «*Bir Mebusun intihabından evvel veya sonra aleyhine sadır olmuş cezaî bir hüküm infazı Mebusluk müddetinin hitamına kadar tâlik olunur*» Demek ki, Mebusluk sıfatı yalnız takibâtı durdurmakla kalmaz; ayrıca ceza hükmünün infazına da mâni olur, hükmün infazını tehir eder. Şu halde, bir kimse, Teşkilât Kanununun 12 nci maddesinde sayılan suçlardan başka bir suç ile meselâ hapse mahkûm olursa henüz hapse girmeden evvel veya girdikten sonra Mebus intihap edilmiş olursa, sırf ıktısap ettiği Mebusluk sıfatı sebebiyle, cezanın infazı Mebusluk müddetinin sonuna bırakılır ve eğer bu kimse mahbus ise derhal tahliye edilir. Yahut farzedelim ki, aleyhine suç isnat olunan Mebus hakkında, Meclis Umumî Heyeti masuniyetin ref'ine karar verir de muhakeme neticesinde bu Mebus hapse mahkûm olursa, cezasının infazı için Mebus üzerinden bu sıfatın kalkması beklenir ve bu

müddet zarfında müruru zaman cereyan etmez. İlâve edelim ki, cürmün meşhuden ika' edilmiş olması, 12 nci madde cürümleri müstesna olmak üzere, cezanın teciline müessir değildir.

Ceza hükmünün infazı niçin Mebusluk müddetinin sonuna bırakılır. Burada da cezaî takibâtın tecilinde olduğu gibi meçhullük içindeyiz. Bu hüküm etrafında da İkinci Büyük Millet Meclisinde uzun boylu müzakere cereyan etmemiştir. Binaenaleyh vâzı kanunun bu hükmü ne gibi bir maksada mebni kabul ettiğini alettayın bilemiyoruz. Bizce bu hükmü de cezaî takibâtın tecili gibi İkinci Büyük Millet Meclisinin içinde bulunduğu hava ve haleti ruhiye izah eder. Bu haleti ruhiye, 17 nci maddenin müzakersi sırasında Mebuslardan biri (24) tarafından serdedilen şu sözlerden vâzih bir surette anlaşılıyor: «... masuniyeti teşriiyenin hududu ne kadar büyük olursa, ne kadar vasi olursa Mebuslar o kadar büyük bir ehemmiyet ve nüfuz ve selâmetle ve emniyet ve itimatla iş görecektir.» Görülüyor ki, maksat Mebuslara «büyük ehemmiyet ve nüfuz» temin etmektir.

İtiraf etmek lâzımdır ki, 1924 senesinde konuşan bu Mebusumuzun hakkı vardı. Çünkü, yukarıda da söylediğimiz gibi, İkinci Büyük Millet Meclisi bugünkü Teşkilât Kanununu yakın Türk tarihinin en büyük vukuatının ferdasında yapmıştır. Aza tabiatile bu vukuatın tesiri altında idi. Ve devriler Saltanatın yerinde yeni bir Devletin esasları vaz'olunuyordu. Bu esasların bir üssülesasa bağlanması lâzımdı. Yeni Devletin bu üssülesası Büyük Millet Meclisi idi.

HÜLÂSA ve NETİCE

Mütalâa ve tahlillerimizi hülâsa ederek neticeye gelelim: Mebusa Meclis Kürsüsünde geniş bir söz hürriyet ve masuniyeti lâzımdır. Hattâ listenirse, Mebus Meclis Kürsüsünde söylediklerini hariçte sözle veya yazile «irat ve izhar» etmekte de serbest olsun. Burada ihtilâf yoktur. Mes'ele Mebusun Meclis dışında ve Mebusluk vazife ve salâhiyetlerine yabancı olan fiillerinde, söz ve yazılarından. Göze batan, âmme efkârını gıcıklayan nokta budur.

Bizce, Mebus Meclis dışında da, Millet Vekilliği vazifesinin selâmeti namına, siyanet edilmelidir. Fakat masuniyet halleri ve masuniyetin haddi ve derecesi tam bir ölçü ile lüzumu dairesine in-

(24) — Karesi Mebusu Ahmet Süreyya, İkinci Büyük Millet Meclisi Zabıtları; İçtima, II, Cilt, VII, 16/3/1940 Sahife: 558.

hisar ettirilmelidir. Aksi takdirde, masuniyet Mebusluk vazifesinin bir lâzimesi, bir imkân ve müsaadesi olmaktan çıkar; memleketin adâlet duygusunu kanatan şahsî bir imtiyaz halini alır ve âmme efkârını incitir. Âmme efkârını inciten şey, Mebusluk vazifesinin bir lâzimesi halindeki masuniyet değildir. Halk Mebusluk vazifesinin büyüklüğünü ve ehemmiyetini ve büyük vazifeye büyük salâhiyet araştığını duyar. Halkı inciten, masuniyetin sifata ve şahsa bağlı bir imtiyaz haline gelmesidir. Masuniyet fiiliyatta böyle bir hal aldığı içindir ki, bugün, hemen her memlekette, halk bu müesseseye Demokrasilerin bir yarası nazarile bakmaktadır. Ve masuniyeti, çürük bir mantık maskesi takınarak Demokrasi burjuvaları şahsında eski Aristokrasi imtiyazlarının bir devamından ibaret görmektedir.

Ne denirse densin, şurası muhakkaktır ki, bugünkü neslin damarlarında kan yerine âdeta müsavât duyguları akmaktadır. Bugünkü nesil adâleti tamamile müsavatta görmekte ve müsavâtı bozan her şeyden nefret etmektedir. Hususile bugünkü, vâzı kanunu, kendi yaptığı, kanunlara herkesten evvel tâbî ve her gün daha mutî' görmek istemekte ve vâzı kanunun kendi kendine imtiyaz ve muafiyetler temin etmesine tahammül edememektedir.

İtiraf etmek lâzımdır ki, bizde teşriî masuniyet, Teşkilât Kanununun 17 nci maddesinin bu müesseseye verdiği hususî bir şekil ve genişlik sebeble, Mebusluk vazifesinin bir lâzimesi olmaktan çıkmış, maksat ve gayesinden uzaklaşmıştır. Şüphesiz, yukarıda da söylediğimiz gibi, 17 nci maddenin masuniyet sistemi muayyen bir tarihî devrin mantığına ve ihtiyacına cevap vermiştir. Fakat bugün bu sistem normâlleşmeli ve bir imtiyaz şeklinden çıkmalıdır. Bugün artık anlaşılmalıdır ki, bu sistem vatandaşlardan bir kısmını işledikleri suçlardan dolayı takipsiz ve cezasız bırakmaktadır. 17 nci maddenin vâzı ise bu neticeyi elbette kasetmemiştir; fakat kurduğu sistem ister istemez bu neticeye götürmüştür. Nitekim bu noktayı daha 17 nci maddenin müzakeresi sırasında, İkinci Büyük Millet Meclisi azasından bazıları açıkça söylemiştir. Mebuslardan biri demiştir ki : «... Heyeti Celilenize geçen devrei intihabiyeye âit olan ve bugün Meclisin dosyasında mevcut bulunan 30-40 pâre evrakı işhat ederek arz ederim ki, bir Mebusun masuniyeti şahsiyesini ref'etmek ve efraddan birisinin mahkemede vâki olan davasını takip ederek hakkını ihkak etmek için, çare ve imkân kalmamıştır. Bizden evvelki Türkiye Büyük Millet Meclisinde, zannedirim ki, bir tek davadan dolayı bir Mebusun masuniyeti şahsiyesi ref'edil-

miştir. (Buna mukabil) 30-35 evrak şubelerde kalmıştır; masuniyeti şahsiye refedilmemiştir. Delâli cürmiye vâki' olmuştur ve vezâifi Adliye ifa edilmesinden dolayı hukuku efrat ihkak edilmemiş, izaa edilmiştir.» (25) Kanun vâzına tevcih olunan bu itham, cidden acıdır ve cevabı yoktur. Acaba bugünkü 6 ncı Büyük Millet Meclisi bu ithamdan kendini kurtarabilmiş midir? Gerek geçende birkaç Mebusun teşriî masuniyetlerinin ref'i mes'elesi etrafında geçen münakaşalardan ve gerek Vatan Gazetesinde «Hukukçular arasında bir anket» başlığı altında çıkan yazılardan anlaşıldığına göre, maalesef kurtaramamıştır. Gazetenin anketine Hukukçulardan biri şu acı cevabı veriyor: «Anayasamızda Mebuslara geniş bir imtiyaz verilmiştir. Mebus olmayan her vatandaş işlemiş olduğu küçük ve büyük her suçtan dolayı mutlaka takip edilir. Fakat Mebus takip edilmez, çünkü Mebustur. Bu imtiyaz o kadar genişletilmiştir ki, bugün tanıdığımız büyük şöhret sahibi Mebuslardan bazıları omuzlarında yüzlerce işlenmiş yüzlerce suç taşıdıkları halde takibe maruz kalmamışlardır.» (27) Aynı ankete cevap veren bir diğer Hukukçunun ithamı daha radikaldir: «Teşkilâtı Esasiye Kanununun teşriî masuniyete mütedair olan 17 nci maddesile Türkleri kanun pazarında müsavi tutan türlü zümre, sınıf, âile ve fert imtiyazlarının mülga olduğunu tasrih 69 uncu madde bu masuniyetle açık bir tezat teşkil etmektedir.

Teşriî masuniyet tam bir zümre imtiyazından başka bir şey değildir. Bu ihtilâl devirlerinden kalma, Millet Vekâlligini millet ve kanun fevkinde tutan, mahkemelerin adâletinden şüphe eden menfi bir zihniyet ceninidir...» (28).

Vakıâlar ve şu ithamlar gösteriyor ki, 17 nci maddenin teşriî masuniyet sistemi adâlet ülküleriyle ve memleket efkârile tezat halindedir. Bu hal vâzı kanun için ve koyduğu kanunlar için manevî bir zaaf teşkil eder. Vâzı kanununun adâletinden şüphe edilen bir memlekette, kanunların ruhlarda yaşıyan ve yaşaması lâzım gelen manevî otoritesi sarsılır. Binaenaleyh masuniyet sistemimizin âcilen islâhı lâzımdır. Nasıl ve ne usûl ile?

Bu hususta bir kaç usûl hâtıra gelir: 1) — Sistemin şimdilik

(25) — Gaziantep Mebusu Ali Cenani, İkinci Büyük Millet Meclisi Zabıtları. İçtima 13, 16/3/1940 İçtima II, Cilt 7/II, Sahife 554.

(26) — Vatan Gazetesi 14/I/1941 nüshası.

(27) — Vatan Gazetesi, 14/I/1941.

(28) — Vatan Gazetesi, 20/I/1941 nüshası.

kaydile islâhı, 2) — Radikal bir surette islâhı. Radikal islâha karar verilirse burada da iki şekilden biri tercih olunabilir :

a) — Takibâttan masuniyetin ilgası, b) — 17 nci maddenin esaslı bir surette tādili.

1 — Şimdilik kaydile islâh yolu : — Bu yolu, muhterem Mebus Kâzım Karabekir göstermektedir. Generale göre, sistemin esaslı bir surette tādiline girişilmek arzu edilmezse, şimdilik olsun islâh edilmelidir. Ve bunun için de Teşkilât Kanununun 17 nci maddesindeki «*Mebusluk müddetinin hitamı*» ibaresile dahilî nizamnamenin 180 inci maddesinin ikinci fıkrasındaki «*devre sonu*» tâbirinin bir devre içindeki sonuncu içtimain hitamı» mânasına alınması kâfidir. Bu mânaya alınınca, devrenin uzatılmasına karar verildiği takdirde, Mebusluk müddeti olan dört sene sonunda maznun Mebus hakkında takibât icrasına mâni kalmaz. Bu suretle biriken dava ve takibât evrakı hiç olmazsa dört senede bir olsun tasfiye görür (29).

Bu teklif, sistemin islâhı hakkında ileriye sürülebilecek tekliflerin ehveni ve hakikaten kanunî olanıdır. Çünkü, devre sonu tâbirinden son içtimain hitamını almağa, Refik ince'nin de dediği gibi (30) Teşkilât Kanununda mâni hüküm yoktur. Salâh Yargı'nın bu teklife karşı, istimrar esasını ileri sümek suretile yaptığı itiraz, yukarıda da söylediğimiz gibi, bizce varit değildir. Filvaki «*Sabık Meclis Lahak Meclisin içtimaina kadar devam eder.*» Binaenaleyh Mebus yeni Meclisin içtimaina kadar Mebusluk sıfatını muhafaza eder. Fakat bu devam bilkuvve bir devamdır, Meclisin fiilen vazifesi bitmiştir. Masuniyet ise, Demokrasi mantığında, vazifeye tanınan ve yalnız Mebusu bilfiil vazifesi başından ayırmamayı istihdaf eden bir salâhiyettir.

Bununla beraber, Generalin kendilerinin de işaret ettikleri gibi, bu teklif şimdiklik ve bir dereceye kadar bir islâhtır. Sistemin cezri devası değildir.

2) — Bizce sistem tefsir ve tavzih yolile islâhı kabil değildir. Radikal bir operasyona muhtaçtır. Bu hususta iki şekilden birini tercih etmek lâzım gelir :

a) — Mebusun Meclis dışındaki masuniyetlerinin ilgası düşü-

(29) — Bakınız: Büyük Millet Meclisi Zabıtları. Devre, VI, İçtima, 2 Cilt 15, 27/XII/1940, Sahife, 196.

(30) — Aynı sahife 197.

nülebilir. Bu şekli genç Hukukçu Reşat Atabek ileri sürmektedir. Bu teklife göre «masuniyeti teşriye yoktur. Mebus aleyhine dahi ceza davası rüyet edilebilir. Mebus mahkemede hazır bulunmak istemediği takdirde, Hukuk Muhakemelerinde olduğu gibi, kendisini bir avukat vasıtasile temsil ettirebilmelidir.» (31) Demek ki, Hukuk Muhakemelerinde olduğu gibi, Ceza Muhakemelerinde de maznun Mebus ilk tahkikat safhasından itibaren vekili marifetile temsil edilecek ve bu suretle hem Mebus teşriî vazifesinden alakonulmuş olacak, hem de hak yerine getirilmiş bulunacaktır.

Güzel bir düşünüş, mahirane bir kombinezon. Yalnız, biz bu şeklin teşriî masuniyet müessesesinin istihdaf ettiği bütün gayelere cevap verebileceğini zannetmiyoruz. Takibattan masuniyet geniş mikyasta politika ihtiras ve entrikalarını önlemeği istihdaf eder. Ceza Usulü Kanununun bir Teşkilât Kanunu kadar teminatı yoktur. Politika cereyanlarına göre tâdil ve tefsiri kabildir.

b) — Kanaatimizce 17 nci maddenin 2, 3 ve 4 üncü fıkraları esaslı bir surette tâdil edilmeli ve tâdilde şu noktalar göz önünde tutulmalıdır :

1) — Mebusun Meclis dışındaki masuniyeti sırf Meclisin müçtemi' bulunduğu zamana inhisar etmelidir. Binaenaleyh: a) — Aleyhine suç isnat olunan Mebus hakkında Meclisin müçtemi' bulunmadığı zamanlarda serbestçe takibat icra edilebilmelidir. Çünkü hali faaliyette bulunmadığı bir zamanda takibâtın tehirinin mânası ve hukuk mantığında yeri yoktur. b) — Meclisçe teşriî masuniyetinin kaldırılmasına karar verilen bir Mebus hakkında Meclis içtimarına nihayet verip de tatile girince, derhal takibât başlamalıdır. Başka bir ifade ile, Meclisin takibâta ademi müsaadesi, yalnız hali içtimada bulunduğu zamana şâmil olmalıdır. Bunun için de, 17 nci maddenin ikinci fıkrasına «Meclis müçtemi' bulunduğu müddetçe» gibi bir kayıt ilâvesi kâfidir.

2) — Takibâttan masuniyetin kendiliğinden kalkması hali yalnız cinaî mahiyetteki meşhud cürümlere inhisar ettirilmeli, bütün meşhud cürümlere teşmil edilmelidir. Bunun için de 3 üncü fıkradan «cinaî» kaydının kaldırılması kâfidir.

(31) — Vatan Gazetesi 15/I/1941 nüshası.

3) — Maddenin ceza hükmünün infazını tecile mütedair olan 4 üncü ükrası tayyolunmalıdır. Çünkü, cezanın tecili Mebus için açık bir imtiyaz teşkil ettiği gibi, Ceza Hukuku bakımından da müdafaaası kabil değildir. Cezada maksatlardan biri ve başta geleni mücrimin intibahıdır. Dört sene, on dört sene tehir olunan bir cezanın infazında hakikî bir faide yoktur. Bu bir işkence olur. Kanun, hukukun, yani muayyen bir devrin adâlet mantığının, ifadesi olmalıdır. Ve bu mantığa aykırı gitmemelidir.

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başkil